

RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS AKADĒMIJA

Pedagoģijas fakultāte

Nepilna laika klātienes studijas

Vidējās izglītības skolotājs

IVANDA CEIJERE

**Mācīšanās motivācijas veicināšanas iespējas Latvijas un pasaules
vēstures stundās vidusskolā**

Diplomdarbs

Darba vadītājs:

Doc. Dr.paed.,Mg.hist. Staņislava Marsone

_____

Rīga 2017

Anotācija

Diplomdarba „Mācīšanās motivācijas veicināšanas iespējas Latvijas un pasaules vēstures stundās vidusskolā” autore ir RPIVA Pedagoģijas fakultātes nepilna laika programmas „Vidējās izglītības skolotājs” 2. kursa studente Ivanda Ceijere. Darba vadītāja ir RPIVA docente, Dr. paed., Mg. hist. Staņislava Marsone.

Diplomdarba mērķis ir analizēt mācīšanās motivācijas veicinošās iespējas Latvijas un pasaules vēstures stundās vidusskolā. Pētnieciskā darba uzdevumi ir 1. izpētīt motivācijas jēdziena pedagoģiskos un psiholoģiskos aspektus, 2. raksturot mācīšanās motivācijas attīstību jauniešu vecumposmā, 3. noskaidrot pedagoģiskos līdzekļus, kuri tiek izmantoti vēstures mācīšanā Latvijas un pasaules vēstures stundās un kuri veicina mācīšanās motivāciju šajās stundās. Pētījuma jautājums ir noskaidrot, kādu pedagoģisko līdzekļu pielietojums veicina mācību motivācijas pilnveidi Latvijas un pasaules vēstures stundās vidusskolā. Diplomdarba izstrādāšanā izmantotas teorētiskās metodes (literatūras analīze) un empīriskās metodes (anketēšana, pedagoģiskie novērojumi, datu matemātiska apstrāde).

Diplomdarbam ir divas nodaļas. Pirmajā nodaļā teorētiski tiek aplūkota mācīšanās motivācija, tās struktūra un komponenti, kā arī raksturotas jauniešu vecumposmā īpatnības un mācīšanās motivācijas attīstība jauniešu vecumposmā. Otrajā nodaļā tiek pētīti pedagoģiskie līdzekļi, kuri tiek izmantoti Latvijas un pasaules vēstures stundās, kā arī, apkopojot anketu rezultātus, noskaidroti tie pedagoģiskie līdzekļi, kas veicina mācīšanās motivāciju šajās stundās.

Pētījuma gaitā 43 10.-12. klašu skolēniem tika piedāvāts aizpildīt anketu par mācīšanās motivāciju Latvijas un pasaules vēstures stundās. Pētījuma gaitā tika noskaidrots, ka vēstures stundās jauniešu motivāciju mācīties vēsturi veicina tādas mācību metodes kā avotu analīzes, tiesas sēdes, diskusijas, prāta vētras un tādas mācību formas kā mācību ekskursijas, individuālie darbi, pāru un grupu darbi. Mācīšanās motivācija tiks veicināta arī, ja stundās tiks izmantoti dažādi vizuālie uzskates līdzekļi, kas jauniešiem palīdz labāk uztvert un saprast vēsturi. Pētījuma rezultāti apliecina, ka mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturs neveicina jauniešu motivāciju mācīties vēsturi, bet zinošs, radošs, atsaucīgs, izpalīdzīgs un entuziastisks skolotājs, kas māca vēsturi un skaidro mācība priekšmeta saturu, jauniešiem var radīt interesi par vēsturi.

Diplomdarbam ir 52 lapaspuses, 13 attēli, 4 tabulas, pievienots 1 pielikums. Diplomdarba izstrādē izmantotas 38 literatūras un avotu vienības.

Atslēgas vārdi: mācīšanās motivācija, jaunieši, Latvijas un pasaules vēstures mācību stundas.

Annotation

The title of the present diploma paper is „Possibilities of learning process facilitation in Latvian and world history lessons in secondary school”. Its author is Faculty of Pedagogy part - time programme „Secondary education teacher” 2nd course student Ivanda Ceijere. Supervisor of the paper is docent, Dr, paed., Mg. hist. Staņislava Marsone.

The aim of the present diploma paper is to analyse the possibilities of learning process facilitation in Latvian and world history lessons in secondary school. The tasks of the research work are: 1. investigate pedagogic and psychologic aspects of facilitation aspect, 2. characterise development of learning facilitation in youth age group, 3. ascertain pedagogic means used in teaching history in Latvian and world history lessons and those pedagogic means which facilitate learning motivation in these lessons.

The research question is to ascertain the usage of which pedagogic means will facilitate the improvement of learning motivation in Latvian and world history lessons in secondary school. During the research theoretical methods (literature analysis) and empirical methods (questionnaires, pedagogic observations, mathematical data processing) were used.

Diploma paper consists of two parts. In the first part learning motivation, its structure and components are described, also youth age group peculiarities and development of learning motivation in this age group and characterised. In the second part pedagogic means used in Latvian and world history lessons are investigated. Summarizing the results of the questionnaires, pedagogic means which facilitate learning motivation in these lessons are elucidated.

During the research 43 students of fonus 10-12 were offered to fill in a questionnaire about learning motivation in Latvian and world history lessons. The research showed that motivation to learn the history facilitate a knowledgeable, creative, responsive, helpful and enthusiastic teacher who explains the content of teaching to students, such teaching methods as a source of analysis, court, discussion, brainstorming, and such forms of learning as teaching tour, individual work, pair work, group work, also learning tools such as audio and visual materials. Diploma paper consists of 52 pages, 13 pictures, 4 tables, 1 supplement. During the research 38 literature sources were used.

Key words: learning motivation, youth, Latvian and world history lessons.

Saturs

Ievads	4
1. Mācīšanās motivācija vidusskolā	6
1.1.Motivācijas jēdziena psiholoģiskie un pedagoģiskie aspekti	6
1.2.Mācīšanās motivācijas attīstība jauniešu vecumposmā.....	15
2. Mācīšanās motivācijas veicinošie pedagoģiskie līdzekļi vēstures stundās.....	24
2.1.Pedagoģisko līdzekļu raksturojums vēstures stundās.....	24
2.2.Mācīšanās motivāciju veicinošie pedagoģiskie līdzekļi vēstures stundās.....	37
Secinājumi.....	47
Literatūras un avotu saraksts	48
Pielikumi.....	51

Ievads

Mācīšanās motivācijas veicināšana skolēniem ir aktuāls jautājums ne tikai skolas vidē, bet visai sabiedrībai un sabiedrības attīstībai nākotnē, jo viena no izglītības prioritātēm Latvijā, kā arī visas Eiropas līmenī, ir personības attīstība un izglītošanās visa mūža garumā jeb mūžizglītība. Tāpēc viens no galvenajiem skolas uzdevumiem ir mācīties spējīgas sabiedrības izveide, kuras indivīdi būtu konkurētspējīgi darba tirgū. Lai šo uzdevumu varētu veiksmīgi īstenot, svarīgi, lai skolēni būtu motivēti un ieinteresēti mācību procesā un apzinātos izglītības nozīmi savā dzīvē un turpmākajā karjeras izaugsmē.

Pētījumi liecina, ka motivācijas veidošana un attīstīšana skolēniem mūsdienās ir nopietna problēma, jo aizvien vairāk skolotāju un vecāku, kā arī paši skolēni atzīst, ka viņiem ir zema motivācija mācīties. Tāpēc ir svarīgi meklēt risinājumus, kā veicināt skolēnu mācīšanās motivāciju mācību procesā un katrā konkrētā mācību priekšmetā.

Latvijas un pasaules vēsture ir svarīgs mācību priekšmets, pilnveidojot skolēniem priekšstatu par pasaules tautu un valstu veidošanos un attīstību, sevišķi Latvijas tautas un valsts veidošanos, attīstot loģisko domāšanu un spriestspēju, meklējot cēloņsakarības starp dažādiem vēstures notikumiem, analizējot dažādu vēstures notikumu gaitu, kritiski vērtējot vēsturisko personību darbības, pieņemtos lēmumus, salīdzinot dažādu vēsturnieku teorijas un viedokļus par konkrētiem jautājumiem un problēmām, attīstot savu izpratni par vēsturi un pilnveidojot prasmes analizēt dažādus avotus un literatūru. Vēstures mācīšana palīdz veidot skolēnus par personībām ar aktīvu dzīves pozīciju un izteiktām izziņas interesēm, kas spēj sekot līdzi un analizēt sabiedrības tendences un atbilst arvien pieaugošām prasībām pēc pašizglītotiem un attīstīties spējīgiem tās locekļiem (Mola, 2009, 28-29).

Pēdējās desmitgadēs ir veikti pedagoģiski un psiholoģiski pētījumi par mācīšanās motivāciju un tās aspektiem, piemēram, Jolandas Urbančikas 2009. gadā RPIVA aizstāvētais maģistra darbs „Pusaudžu mācīšanās motivācijas problēmu cēloņu izpēte X pamatskolas 6. klasē” vai Ilzes Ērkšķes 2014. gadā RPIVA aizstāvētais maģistra darbs „Jauniešu motivācija dziedāšanai vispārizglītojošās skolas vidusskolas korī”, vai Oksanas Kačkanes 2008. gadā veiktais pētījums par pamatskolas skolēnu motivāciju mācīties, vai Māras Līces 2010. gadā veiktais pētījums par motivētas mācīšanās un sekmīguma dzīvesdarbībā mijsakarībām, arī Dace Štrodahas 2009. gadā veiktais pētījums par mūzikas skolu vijoļspēles 1. - 4. klašu audzēkņu mācību motivācijas veidošanos u.c., bet nevienā no pētījumiem nav aplūkotas mācīšanās motivācijas veicināšanas iespējas Latvijas un pasaules vēstures stundās vidusskolā.

Latvijas un pasaules vēsture ir viens no interesantākajiem mācību priekšmetiem, kuru var apgūt skolā, jo vēstures mācīšanās skolēnos rosina iztēli un fantāziju, radošumu, cieņu pret visu atšķirīgo un pret vecāko paaudzi, atbildību par savas valsts nākotni un nākotnē pieņemtajiem

lēmumiem. Tāpēc ir svarīgi atrast visatbilstošākos pedagoģiskos līdzekļus mācīšanās motivācijas veicināšanai vidusskolēniem Latvijas un pasaules vēstures stundās.

Pētījuma objekts: mācību process Latvijas un pasaules vēstures stundās

Pētījuma priekšmets: mācīšanās motivācijas veicinošie pedagoģiskie līdzekļi

Pētījuma mērķis: analizēt mācīšanās motivācijas veicinošās pedagoģiskās iespējas Latvijas un pasaules vēstures stundās vidusskolā

Pētījuma jautājums: Kādu pedagoģisko līdzekļu pielietojums veicinās mācību motivācijas pilnveidi Latvijas un pasaules vēstures stundās vidusskolā?

Pētījuma uzdevumi:

- 1 Izpētīt motivācijas jēdziena pedagoģiskos un psiholoģiskos aspektus
- 2 Raksturot mācīšanās motivācijas attīstību jauniešu vecumposmā
- 3 Noskaidrot mācību motivāciju veicinošos pedagoģiskos līdzekļus Latvijas un pasaules vēstures stundās.

Pētījuma metodes:

Teorētiskās: literatūras analīze Empīriskās:

- anketēšana
- pedagoģiskie novērojumi
- datu matemātiska apstrāde

Pētījuma bāze: Limbažu vidusskolas 10.a, 11.a un 12. a klase

1. Mācīšanās motivācijā vidusskolā

1.1. Motivācijas jēdziena psiholoģiskie un pedagoģiskie aspekti

Pētījumi ir pierādījuši, ka mūsdienās zema mācīšanās motivācija ir otra lielākā problēma skolās pēc disciplīnas nodrošināšanas klasē (Hadfield, Domyei, 2013; Bikše, 2009; Kakteniece, 2008; Ragaišyte, 2008; Špona, 2008 u.c.). Problēma ir nopietna, jo no mācīšanās motivācijas ir atkarīgi skolēna sasniegumi un panākumi mācībās skolā, kā arī viņa vēlme turpināt mācības augstākajās izglītības iestādēs visa mūža garumā un iespējas konkurēt darba tirgū.

Latvijas un pasaules vēstures eksāmens vidusskolu beidzējiem nav obligāts, tāpēc varētu šķist, ka šo eksāmenu izvēlas kārtot skolēni, kuri ir pārliecināti par savām zināšanām un prasmēm vēsturē, tāpēc rezultātiem eksāmenā vajadzētu būt augstiem. Centralizētā eksāmena rezultāti gan šo apgalvojumu neapstiprina. Zemos rezultātus var saistīt ar skolēnu motivāciju mācīties vēsturi, jo parasti mācību procesā ir novērojama likumsakarība - jo zemāka motivācija mācīties, jo sliktāki rezultāti attiecīgajā priekšmetā, līdz ar to arī eksāmenā. Lai šo situāciju mainītu, ir svarīgi noskaidrot pedagoģiskos līdzekļus, kas veicina mācīšanās motivāciju vēsturē. Lai to varētu izdarīt, vispirms ir jāizpēta, kas ir mācīšanās motivācija un kādas ir mācīšanās motivācijas īpatnības vidusskolēniem.

Motivācija ir motīvu kopums, kas rosina un pamato skolēnu darbību, rīcību, uzvedību, attieksmes; vajadzības, interese u.c. (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 105), un arī pamudinājums, kas izsauc organisma aktivitāti un nosaka tā virzību (Štrodaha, 2009, 167). Tātad, motivācija ir pamatā noteiktai cilvēka darbībai, rīcībai, uzvedībai, attieksmēm, tās īpatnība ir tāda, ka motivācija ir gan mācību mērķis, gan mācību līdzeklis. Mācīšanās motivācija ir viena no galvenajām mācību procesa sastāvdaļām, tā virzītājspēkiem, kā arī nozīmīgākais mācību darbības elements (Kačkane, 2008, 42; Mola, 2009, 29). Mācību process ir ilgstošs daudzlīmeņu process, kas no skolotājs - priekšmets - skolēns viedokļa ir mācīšanās un mācīšanās process, bet no subjektu mijiedarbības viedokļa - sociāls process, tādējādi var apgalvot, ka mācību process ir mērķtiecīga subjektu darbība un mijiedarbība (Kāposta, 2012, 149). Mācīšanās ir process, kurā indivīds pārņem sabiedrībā uzkrāto pieredzi, apgūst zināšanas, prasmes, attieksmes, pilnveido savu pieredzi, patstāvīgi un atbildīgi darbojoties un izzinot sevi, dabu un sabiedrību (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 99).

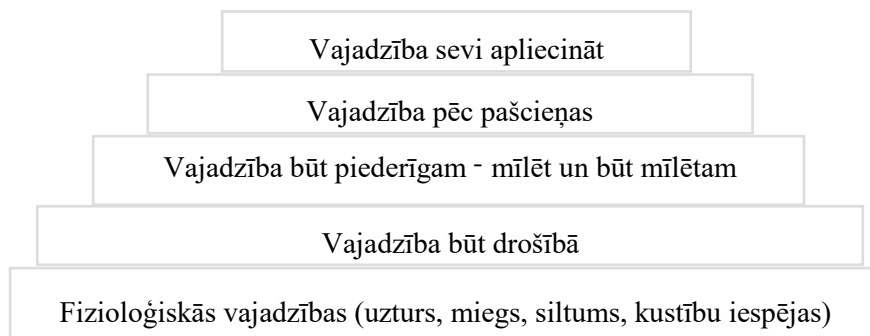
Mācīšanās procesa laikā skolēniem veidojas mācīšanās motivācija, kas ir vēlme skolēnam pašam apgūt zināšanas, meklēt, pētīt un iegūt jaunu pieredzi. Motivācija skolēnus iekustina, virza viņu rīcību un uztur viņu uzvedību ilgākā laika posmā (Geidžs, Berliners, 1998, 308). Mācīšanās motivācija ir pamudinājums darboties, lai sasniegtu izvirzītos mērķus, un tā ir ceļš uz skolēna sasniegumiem (Līce, 2010, 185). Skolēni, kuriem ir augsta mācīšanās motivācija, mācās tāpēc, ka

paši tā grib, nevis tāpēc, ka skolotājs vai vecāki viņiem spiež vai liek mācīties (Ragaišyte, 2008, 160). Motivācijas pamatā ir iekšējie darbības mudinājuma faktori - motīvi, vajadzības, mērķi, nodomi, vēlmes, intereses - un citi ārējie darbības pamudinājuma faktori jeb stimuli, ko nosaka situācijas (Līce, 2010, 186).

Tiek uzskatīts, ka motivācijas rodas no vajadzības. Vajadzība ir objektīvi (bioloģiski, sociāli, intelektuāli u.tml.) nosacīta cilvēka vai sociālas grupas iekšēja prasība pēc materiālām, sociālām, intelektuālām, kultūras u.c. vērtībām, kas nepieciešamas cilvēka dzīvē un darbībā (pārtika, personiskā saskarsme, zināšanu apgūšana, sasniegumi, gandarījuma izjūta, sociālais prestižs u.tml.) (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 183). Vajadzības ir nepieciešamība pēc tā, kas veicina indivīda dzīvi un personības attīstību (Puškarevs, 2001, 29). Vajadzības izraisa cilvēka aktivitāti, un cilvēka attīstība notiek, apmierinot vajadzības. Tādējādi vajadzību apmierināšana cilvēkam ir objektīvi nepieciešama.

Psiholoģijā ir dažādas teorijas par vajadzībām un to veidiem, diplomdarba autore izvēlējusies sīkāk pievērsties amerikāņu psihologa A. Maslova vajadzību teorijai. A. Maslovs uzskatīja, ka neapmierinātas vajadzības ir paši spēcīgākie cilvēka darbības virzītāji un motivētāji.

A. Maslovs cilvēka vajadzības sakārtojis piramīdā atbilstoši to nozīmīgumam jeb hierarhijai (sk. 1. attēlu).

1. attēls. A. Maslova vajadzību hierarhijas piramīda (Puškarevs, 2001, 31)

Piramīdā ir iekļautas visiem cilvēkiem piemītošās fundamentālās vajadzības. Pēc A. Maslova teorijas augstāko vajadzību apmierināšanai sākotnēji ir nepieciešama zemāko vajadzību apmierināšana. "Pamatdaļā atrodas tās vajadzības, kuras vispirms prasa apmierinājumu, un tās ir fiziskās vajadzības - fizioloģiskās un vajadzība būt drošībā. (..) Kad šīs vajadzības ir apmierinātas, spēkā stājas sociālās vajadzības. Kad tās ir pietiekami apmierinātas, veidojas intelektuālās vajadzības, kurām seko estētiskās vajadzības" (Geidžs, Berliners, 1998, 314).

Vēlēšanās būt atzītam un gūt savas darbības novērtējumu, liek skolēnam nemitīgi kontrolēt un analizēt savu izziņas darbību un tās rezultātus, savu rīcību, uzvedību, savas personības īpašības, attiecības ar klasesbiedriem, skolotājiem, draugiem, tāpēc augstākā līmeņa vajadzību realizēšana

ir saistīta ar augstu pašnovērtējumu, pašcieņu un nepieciešamību sevi realizēt, apliecināties (Jurgena, 2002, 70; Puškarevs, 2001, 31). Skolas un skolotāja uzdevums ir palīdzēt skolēnam apzināties, ko viņš var darīt savu vajadzību apmierināšanai.

Tātad, vajadzības ir tās, kas virza darbību, izraisa aktivitāti cilvēkā, bet darbības procesu rosina motīvs, radīdams aktivitātes raksturu un virzību. Motīvs ir darbības iekšējais dzinējspēks, subjektīvs komponents, kas katram ir individuāls, atšķirīgs (Špona, 2006, 101). Motīvs izraisa noteiktu personas rīcību, būdams pamatā darbībai, rīcībai, kura ir vērsta uz noteikta mērķa sasniegšanu (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 105). Motīvs ir darbības rosinātājs, iemesls, lai kaut ko paveiktu. Motīvi veidojas cilvēka dzīves gaitā un var būt gan ideālie objekti, gan materiālas lietas un priekšmeti. Jebkuru darbību nosaka vairāki motīvi.

Diplomdarba autore savā darbā ir izvēlējusies pievērsties L. Božovičas un A. Markovas teorētiskajām nostādnēm. Abas zinātnieces motīvus iedala divās lielās grupās:

- izziņas motīvi (saistīti ar mācību darbības saturu un tās īstenošanas procesu) un
- sociālie motīvi (saistīti ar sociālajām mij attiecībām starp skolēnu un citiem cilvēkiem) (Markova, 1986, 12).

Izziņas motīvi nodrošina grūtību pārvarēšanu mācībās, rosina izziņas aktivitāti un iniciatīvu, uz tiem pamatojas skolēna vēlēšanās būt kompetentam. Izziņas motīvi tiek iedalīti vairākās apakšgrupās:

- plašāka rakstura izziņas motīvi (skolēni orientējas uz jaunu zināšanu apguvi),
- mācību izziņas motīvi (skolēni orientējas uz zināšanu iegūšanas paņēmieni apgūšanu),
- pašizglītības motīvi (skolēni orientējas uz patstāvīgu zināšanu iegūšanas paņēmieni pilnveidi) (Maļicka, 2004, 18).

Izziņas motīvu līmeņi var nodrošināt skolēniem tā sauktā sasnieguma motīva izveidi - skolēna tiekšanos gūt sekmes, patstāvīgi sacenšoties pašam ar sevi, kad skolēns salīdzina savus tagadējos sasniegumus ar iepriekšējiem, skolēna vēlēšanās gūt jaunus, aizvien labākus rezultātus salīdzinājumā ar tiem, ko viņš sasniedzis iepriekš (Geidžs, Berliners, 1998, 315). Sasnieguma motīva uzturēšana skolēnos ir nozīmīga, jo skolēni, kuriem piemīt sasnieguma motīvs, mācību procesā saglabā augstu izpildījuma līmeni bez ārējas uzraudzības.

M. Līce piedāvā vairākas pieejas, skolēnu sasnieguma motīvu veidošanās sekmēšanai:

1. Skolēna personības pašapziņa, panākumi, pašvērtējums, pašcieņa, pašrealizācijas iespējas mācībās kļūst par personīgām vērtībām, jeb nostiprinās pozitīva attieksme pret sevi.
2. Stundas mērķis, saturs un gaita, ko izplāno skolotājs, pedagoģiskās darbības rezultātā kļūst subjektīvi nozīmīgs arī skolēnam.

3. Skolotāja profesionālās darbības kvalitāti raksturo pielietotās vērtēšanas sistēmas, kurā iekļauta skolēnu pašvērtējuma prasmju veidošanās, klases audzinošā vide jeb savstarpējas cieņas un atbalsta atmosfēra starp vienaudžiem (Līce, 2010, 186). Ja skolēnu sasniegumi tiek salīdzināti ar citu klases biedru sasniegumiem, neveidojas sasnieguma motīvs, jo šādā gadījumā skolēns redz, ka sasniegumus ieguvis tajās darbībās, kas klases biedriem jau sen kļuvušas par vieglām, līdz ar to šim skolēnam rodas vilšanās sevī, zūd pārliecība par savām spējām, kā rezultātā var zust arī vēlme turpināt mācīšanos. Tāpēc mācību procesā skolotājam nevajadzētu radīt tādas apstākļus klasē, kas veicina konkurenci skolēnu starpā. Konkurence klasē motivē mācīties tikai nelielu skolēnu daļu - tos, kuri saprot, ka ir līdzvērtīgi un var konkurēt ar citiem, pārējie skolēni reālistiski novērtē, ka nevarēs uzrādīt pietiekami labus rezultātus un augstus sasniegumus, tāpēc nekonkurē ar pārējiem un pat nemēģina to darīt, jo saprot, ka nekad nebūs labākie. Šādā situācijā skolēnu motīvs ir būt labākam par otru, nevis sevis attīstīšana mācību procesā.

Izplatītākās mācību procesa situācijas, kas var kavēt sasnieguma motīva veidošanos skolēnam ir:

- zaudēta pašcieņa (kad neizdodas saprast domu pareizi vai atrisināt kādu problēmu);
- paziņojums no skolotāja puses, ka skolēns kaut ko nav spējīgs saprast;
- pārbaudes par mācību saturu, kas nav mācīts;
- skolēna cenšanās apgūt mācību saturu, kas ir pārāk grūts pašreizējam spēju un izpratnes līmenim;
- pārbaudes darbi, kas sastāv no nebūtiskiem vai nesaprotamiem jautājumiem;
- nesaņemta atbilde uz lūgumu palīdzēt;
- informācijas trūkums skolēnam par to, kā viņam veicas ar uzdevumu, līdz brīdim, kad tas ir pabeigts un vairs neko nav iespējams labot;
- pārāk ātrs temps, lai mācību apgūvē turētos līdz labākajiem skolēniem;
- ierindojums sliktāko skolēnu grupā; skolotājs, kuram nav personiskas ieinteresētības savā priekšmetā (Baltušīte, 2006, 27-28).

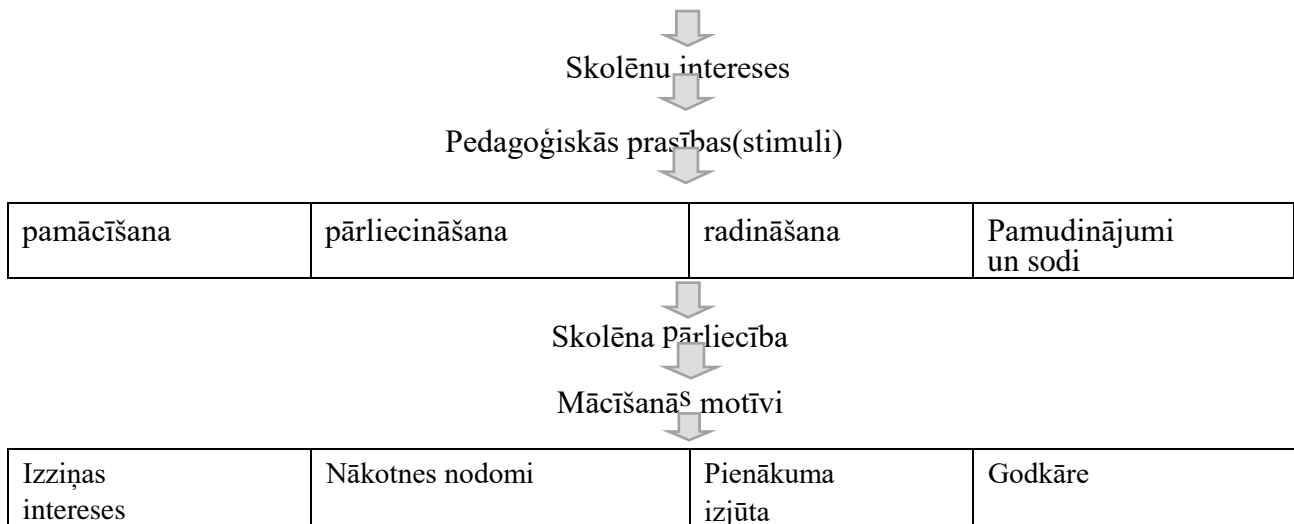
Lai skolēnā attīstītos sasnieguma motīvs, skolotājam klasē jārada tādi apstākļi, kas veicinātu konkurētspējas attīstīšanu. Tas nozīmē, ka skolotājs redz katra bērna spējas kopumā un salīdzina skolēna tagadējos sasniegumus ar viņa iepriekšējiem sasniegumiem, tādējādi skolēns sacenšas pats ar sevi, un iespējamās neveiksmes nav ar tik negatīvām sekām, bet tās ir kā pamudinājums analizēt savas kļūdas, mēģināt vēlreiz, neapstāties savā attīstībā. Šādā situācijā motīvs ir sevis attīstīšana mācību procesā.

Otra lielā motīvu grupa ir sociālie motīvi, kas arī tiek iedalīti apakšgrupās:

- plaši sociālie motīvi (izpaužas kā skolēna pienākums un atbildības izjūta pret sabiedrību, ģimeni, kolektīvu, draugiem, liela loma arī vēlmei labi sagatavoties izvēlētajai profesijai),
- šaurie sociālie motīvi (saistīti ar tieksmi ieņemt noteiktu statusu, vietu attiecībās ar apkārtējiem cilvēkiem, iegūt viņu atzinību, izmantot autoritāti),
- sociālās sadarbības motīvi (saistīti ar skolēna vēlēšanos kontaktēties un darboties kopā ar citiem cilvēkiem, bet arī ar tieksmi apzināt, analizēt savas sadarbības un attiecību paņēmienus ar skolotājiem un klasesbiedriem, patstāvīgi tās pilnveidojot) (Baltušīte, 2006, 42; Maļicka, 2004, 19; Markova, 1986, 13).

Sociālie motīvi nostiprinās tad, ja skolotājs sistemātiski skolēniem parāda mācīšanās rezultātu izmantošanas iespējas nākotnē. Sociālo motīvu attīstības gaitā pilnveidojas skolēnu sociālā pašapziņa un izpratne par savu sociālo lomu ģimenē, klasē, skolā (Mola, 2009, 29).

Motīvi ir cieši saistīti ar stimuliem. Stimuls ir ārējs, ilgstošs darbības veicinātājs, un tam ir objektīvs raksturs (Špona, 2006, 101). Lai nodrošinātu nepieciešamos mācību rezultātus un pieradinātu skolēnus strādāt sistemātiski un atbildīgi, skolotājs izmanto dažādus pedagoģiskās ietekmēšanas līdzekļus, jeb stimulus - paskaidrojumus, pamācības, pārliecināšanas, pierunāšanas, radināšanas, kontroles, pamudinājumus, sodus, apbalvojumus u.c. (Zelmenis, 2000, 85). Stimuli pauž skolotāja pedagoģisko prasību sistēmu. Stimuli darbībā var kļūt par motīvu. Ja skolotāja pedagoģiskās prasības pakāpeniski pāriet skolēnu apziņā un kļūst par viņu personiskajām prasībām pret sevi un citiem, tad ārējos stimulus pakāpeniski nomaina pārliecībā pamatoti motīvi, kas kļūst par noteicošo faktoru arī mācībās (sk. 2. attēlu) (Zelmenis, 2000, 86). Skolotājs

2. attēls. Skolēnu aktivizācijas faktori mācībās (Zelmenis, 2000, 86)

Skolotājiem, mācību procesā lietojot stimulus, jābūt uzmanīgiem, jo pārmērīga stimulu lietošana var radīt situāciju, ka skolēnam mācīšanās motivācija neveidojas izziņas procesā, bet tiek stimulēta no ārpuses. Gadījumā, ja stimulš vairs netiek lietots vispār, var zust arī skolēna motivācija mācīties.

Motīvs ir pamatā darbībai un regulē uzvedību, bet katra darbība vienmēr ir vērsta uz noteiktu mērķu sasniegšanu. Tāpēc motīvs izvirzās kā līdzeklis vajadzības apmierināšanai un mērķa īstenošanai (Bernande, 2014, 19). Mērķis ir domās prognozētais (paredzētais) darbības vēlamais rezultāts vai sasniedzamais rezultāts, tas, ko cenšas panākt, sasniegt, kas piešķir virzību (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 101). Mērķim ir jābūt saskaņā ar cilvēka reālajām iespējām. No mērķa ir atkarīga līdzekļu izvēle šī mērķa sasniegšanai.

Tātad mērķis ir tas, ko cilvēks cenšas sasniegt, motīvs - tas, kāpēc cenšas sasniegt. Vajadzība rada motīvu un izvirza mērķi. Mācību procesā motīva un mērķa attieksmes veido mācīšanās jēgu skolēna izpratnē. Mācīšanās jēga ir skolēna subjektīvā attieksme pret mācīšanos (Līce, 2010, 185).

Mērķa apzināšanās stimulē mācīšanos vispirms tad, ja mērķis kļūst par skolēna darbības motīvu un mācīšanās iekšējo stimulu (Baltušīte, 2006, 48). Apzināts mērķis ir viens no motīviem, kas virza un regulē cilvēka dzīvi. Ikvienas darbības panākumi atkarīgi no tā, cik precīzi noteikti tās uzdevumi un mērķi. Nezinot, kādam jābūt mācību darbības rezultātam, skolēns pietiekami nekoncentrē savus spēkus tā sasniegšanai (Kačkane, 2008, 40). „Ja cilvēka darbībai ir mērķis un vajadzība to sasniegt, viņš mobilizē savus garīgos un fiziskos spēkus šī mērķa sasniegšanai. Tādēļ, jebkuru darbu organizējot, skolotājam ir jāizvēlas tādas metodes un formas, kas nostiprinātu skolēnos izpratni par mērķi kā ideālu domās prognozētu darbības rezultātu un stimulētu vajadzību to sasniegt” (Špona, 2006, 101).

Mērķis kā iekšējais stimulē rosina skolēnu patstāvīgi apgūt zināšanas, aktivizē domāšanas procesus, tieksmi novērot, salīdzināt, analizēt, meklēt cēloņsakarības, izdarīt secinājumus un vispārinājumus. Cenšoties sasniegt mērķi, izpildot darbu vislabāk, skolēns sasniedz laimes izjūtu pie viena nosacījuma - ja mērķis ir bijis arī personīgi nozīmīgs (Bernande, 2014, 22). Tādēļ skolotājiem mācību procesā jāizmanto tādi stimuli, mācību metodes un formas, lai skolēns sev izvirzītu personiski nozīmīgus mērķus, jo tad pats mācīšanās process skolēniem kļūtu personiski nozīmīgs, kā rezultātā viņš aktīvāk un ar interesi mācītos, tiktu apmierinātas skolēna vajadzības, tādējādi skolēna mācīšanās motivācija būtu augsta (Baltušīte, 2006; Bernande, 2014; Briška, 2008; Geidžs, Berliners, 1998; Kačkane, 2008; Līce, 2010; Maļicka, 2004; Markova, 1986; Maslo, 2003; Mola, 2009; Štrodaha, 2009; Špona, 2008). Šāds mācīšanās process kļūst par skolēna vispusīgas attīstības avotu.

Tādējādi mācību procesā skolēnam ir vajadzīgs noteikts mērķis, kuru viņš uztver kā sev personiski nozīmīgu un vēlamu, skolotājs atbalsta skolēna tieksmi sasniegt šo mērķi. Mērķim ir jābūt reāli sasniedzamam un atbilstošam skolēna iespējām un vajadzībām. Reāls mērķis skolēnam dod pārliecību par saviem spēkiem un tieksmi šo mērķi sasniegt. Skolotājam ik palaikam nepieciešams dot skolēnam iespēju spriest par viņa tuvināšanos vai attālināšanos no mērķa. Mērķa sasniegšana būs veiksmīgāka, ja to stimulēs vairāki subjektīvi motīvi (Baltušīte, 2006, 49).

Būtiskākie faktori, kas veido mācīšanās motivāciju, ir skolēnu vajadzības, motīvi, stimuli un mērķi. Līdztekus šiem faktoriem svarīga ir arī skolēnu interese par veicamo uzdevumu. Interese kā personības iezīme attīstās darbībā. Kā jau iepriekš tika noskaidrots, interese var attīstīties skolēnam personīgi nozīmīgā darbībā. Mācību stundā intereses attīstības svarīgākais avots ir mācību priekšmeta saturs, bet ar to vien nepietiek, lai veidotu interesi (Štrodaha, 2009, 168). Intereses izraisīšanai skolēnos svarīgas ir arī stundā izmantotās mācību metodes un mācību formas, kuras tiek izmantotas, ņemot vērā skolēnu vecumposmu īpatnības, tāpat intereses izraisīšanā procesā būtiska loma ir skolotājam, kas vada mācību stundu.

Mācīšanās motivācijas veidošanās notiek mērķtiecīgi organizētā mācību procesā, kurā skolēnu darbību ietekmē iekšējā motivācija un ārējā motivācija. Iekšējās motivācijas (iekšējais kontroles lauks) gadījumā uzvedību nosaka skolēna ieinteresētība pašā darbībā (Kačkane, 2008, 41) un iekšējai motivācijai nav acīmredzama atalgojuma (Geidžs, Berliners, 1998, 329). Iekšējā motivācija ietver izziņas intereses, skolēnu tiešu ieinteresētību mācību procesa realizācijā un mācību rezultāta sasniegšanā (Maļicka, 2004, 77). Iekšēji motivēti skolēni darbību veic pašas darbības dēļ, nevis rezultāta vai apbalvojuma dēļ. Viņus vairāk vada interese, zinātkāre, patstāvīgi spriedumi un patstāvīga meistarība. Iekšēji motivēta uzvedība turpinās arī tad, ja netiek solīts apbalvojums vai konkrēts vērtējums (Līce, 2010, 186).

Ārējā motivācija balstās uz ārējiem pamudinošiem apstākļiem un stimuliem - citu cilvēku uzvedība, apbalvojumi un sods, apkārtējo cilvēku vērtējums un reakcijas konkrētajā situācijā (Mežale, 2008, 39). Ārējās motivācijas gadījumā skolēna darbības mērķis atrodas ārpus mācībām (Maļicka, 2004, 77). Ārējā motivācija tiek ārēji stimulēta, ārēji motivēts skolēns nav ieinteresēts darbības procesā, viņu interesē darbības rezultāts, uzlūkojot to par līdzekli ceļā uz atalgojumu vai par līdzekli, lai izvairītos no soda. Ja izzūd ārējais stimulētais uzvedība izzūd. Atkarībā no teorētiskām nostādnēm ārējai motivācijai var būt gan pozitīva, gan negatīva ietekme uz mācīšanās motivāciju kopumā (sk. 1. tabulu).

1.tabula. Mācīšanās motivācijas veicināšana un tās iznīcināšana (Kačkane, 2008, 41)

Motivācijas veicināšana	Motivācijas iznīcināšana
Pastiprinājumi jeb negaidīti atalgojumi. Piemēram, skolotāja izteikumi par skolēna veikumu, ja tie tiek attiecināti uz uzdevuma izpildi.	<ul style="list-style-type: none"> • Nepārtraukta kontrole. • Mutiski vai materiāli (lietiski) apbalvojumi, kas kontrolē uzvedību. • Par ātru vai biežu izteikta uzslava vai nosodījums.

Analizējot negatīvo ietekmi, jāakcentē, ka ārēju stimulu pārmērīga lietošana mācību procesā var radīt situācijas, kad skolēniem tiek iznīcināta dabiskā interese par mācību aktivitātēm. Tādējādi skolēni, kuriem bijusi iekšēja motivācija, nepārtraukti saņemot ārējus apbalvojumus, var to zaudēt un orientēties uz ārējiem stimuliem. Šādu situāciju veicina pārmērīga uzmanība un

nepatiesas uzslavas, nepamatoti augstas atzīmes, materiālā stimulēšana, kā arī stingri sodi, skolēna pašcieņas pazemināšana, uzmanības liegšana, pazeminātas atzīmes (Baltušīte, 2006, 47). Taču iepriekšējie apgalvojumi nenožīmē, ka vajadzētu pavisam izvairīties no ārējo stimulu lietošanas, bet tie jāizmanto uzmanīgi un ar mēru, tikai tad tie ir iedarbīgi. Piemēram, “ja ārējie apbalvojumi tiek izmantoti uzdevumos, kurus skolēni vienalga veiktu ar patiku, tie visbiežāk vājina iekšējo motivāciju, vēl vairāk - pēc ārēju apbalvojumu izmantošanas šādos gadījumos iekšējā motivācija zūd. (..) Kontroles tipa izteikumi veicina ārēju orientāciju un zemāku motivāciju, savukārt informējoši izteikumi veicina iekšēju orientāciju un pastiprinātu kompetences un pašvērtības apziņu. (..) Skolotāja izteikumi par skolēna veikumu, ja tie attiecināmi uz uzdevumu, pastiprina šī skolēna iekšējo motivāciju vairāk nekā atzīmes” (Geidžs, Berliners, 1998, 330, 331) (sk. 2. tabulu). Ārējos stimulus var lietot, ja skolotājs strādā ar skolēniem, kuriem iekšējā motivācija sākotnēji ir visai zema.

2.tabula. Iekšējās un ārējās motivācijas attīstīšanas paņēmieni (Maļicka, 2004,16)

Iekšēja motivācija	Ārējā motivācija
<ul style="list-style-type: none"> • Izskaidrot vai parādīt, kāpēc noteikta satura vai prasmes mācīšanās ir svarīga. • Izveidot un/vai uzturēt zinātkāri. • Nodrošināt aktivitāšu dažādību. • Izvirzīt mācīšanās mērķus. • Attiecināt mācīšanos uz skolēnu vajadzībām. • Palīdzēt skolēniem attīstīt savas darbības plānu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nodrošināt skaidras gaidas. • Sniegt korektu atgriezenisko saiti. • Nodrošināt vērtīgus apbalvojumus. • Atalgojumiem jābūt sasniedzamiem.

Lai gan mācību process skolā vairāk ir orientēts uz ārējās motivācijas veidošanu (atzīmju sistēma, uzslavas, pateicības un diplomi mācībās veiksmīgākajiem skolēniem; piezīmes, rājienu un citi soda veidi mācībās mazāk sekmīgajiem skolēniem), labākus rezultātus mācību procesā nodrošina iekšējā motivācija. Iekšēji motivēti skolēni nebaidās no neveiksmēm un priekšroku dod spēku pārbaudei, viņus mazāk interesē vērtējums (Līce, 2010, 186). Iekšēji motivēti skolēni izvēlas pildīt grūtākus uzdevumus, ir pārliecinātāki, atbildīgāki, aktīvāk iesaistās mācību procesā, ir radošāki uzdevumu izpildē, viņu zināšanas par mācību saturu ir dziļākas un šie skolēni zināšanas māk labāk pielietot dzīvē, savukārt ārēji motivēti skolēni vairās no grūtākiem uzdevumiem, ir nepārliecinātāki, ar zemāku pašvērtējumu, viņu zināšanas ir vispusīgākas, viņi grūtāk atrod zināšanu pielietojumu dzīvē. Ārēji motivēti skolēni biežāk domā, ka viņiem nepietiek zināšanu un spēju, lai izpildītu sarežģītus uzdevumus un gūtu panākumus kā tādus, līdz ar to viņi paši sev jau iepriekš paredz neveiksmes un bieži necenšas neko sasniegt. Iekšēji motivēti skolēni skaidri apzinās savu darbības mērķi, spēj patstāvīgi pieņemt lēmumus, uzņemties atbildību par saviem darbiem un lēmumiem un mērķtiecīgi tiekties pēc mērķa piepildījuma (Līce, 2010, 186-187). Tā

kā iekšēji motivētiem skolēniem piemīt mērķtiecība, viņi labprāt apgūst mācību saturu un pilda mācību uzdevumus, kas ir mazāk interesanti un saistoši, jo apzinās, ka skolā un turpmākajā dzīvē, lai gūtu panākumus, ir nepieciešams sistemātiski mācīties arī to, kas liekas mazāk aizraujošs.

Skolotājiem savā darbā vajadzētu vairāk orientēties uz skolēnu iekšējās motivācijas veicināšanu un attīstīšanu, jo tādā veidā tiktu panākta skolēnu ieinteresētība mācību procesā, skolēniem interesanta liktos pati mācību darbība, kā rezultātā mācību procesā no skolēnu puses būtu mazāk jautājumu par to, kāpēc attiecīgs uzdevums jāpilda vai attiecīgs mācību saturs jāapgūst, (sk. 3. tabulu).

3. tabula. Klases darba norises, kas veicina iekšējo motivāciju (Geidžs, Berliners, 1998, 331)

Klases darba norise
Apbalvojumu izmantošana
• Izmantojiet apbalvojumus tikai tad, kad nepieciešams!
• Uzsveriet vairāk apbalvojuma informējošo, nevis kontrolējošo aspektu!
• Izsakiet piezīmes atkarībā no skolēna snieguma līmeņa atbilstoši tādām izpildījuma līmenim vai standartam, ko skolēns spēj sasniegt ar zināmu piepūli (tā kā drīzāk iespējama pozitīva informācija par viņa kompetenci)!
• Pēc iespējas samaziniet paņēmienus, kas skolēna uzmanību pievērš ārējiem apbalvojumiem kā pamudinājumiem uzsākt darbu (piemēram, sacensība ar citiem, darba izpildes termiņš, draudi, uzmanīga novērošana)!
Vērtēšana
• Neuzsveriet ārējo vērtējumu, it sevišķi grūtu uzdevumu gadījumos!
• Dodiet būtisku, informējošu vērtējumu, kas balstās uz pašu skolēnu sniegumu, nevis uz sociāliem salīdzinājumiem!
Uzdevumi
• Dodiet vidējas grūtības pakāpes uzdevumus!
• Dažādojiet uzdevumu veidus un raksturu, izvēlieties tos tā, lai dažādiem skolēniem būtu iespējams izcelties dažādu uzdevumu veikšanā un lai vienmēr neizceltos vieni un tie paši skolēni!
• Dodiet uzdevumus ar personisku nozīmi!
• Pieļaujiet uzdevumu izvēli!

Mācīšanās motivācijai ir sarežģīta struktūra, to veido skolēna vajadzības, motīvi, stimuli, mērķi, intereses un emocijas. Tā veidojas dažādu faktoru ietekmē - skolēna audzināšana, skolotāju, klases biedru un vienaudžu attieksmes, sekmes, mācību procesa un paša skolēna darbības rezultāti. Mācīšanās motivāciju var veicināt tikai mērķtiecīgi organizētā mācību procesā, kurā skolēns apgūst ne tikai mācību saturu, bet apzinās mācību satura vērtību un prot izmantot iegūtās zināšanas, prasmes un iemaņas darbībā. Skolotājam mācību procesā jāpalīdz skolēnam ne tikai apgūt mācību saturu, bet arī izvirzīt sasniedzamus mērķus, kas ir vērsti uz skolēna vajadzību apmierināšanu un skolēna personības attīstību.

Lai noskaidrotu, kādi aspekti jāņem vērā mācīšanās motivācijas veicināšanā vidusskolēniem, nepieciešams noskaidrot mācīšanās motivācijas attīstību jauniešu vecumposmā.

1.2. Mācīšanās motivācijas attīstība jauniešu vecumposmā

Mācību process tiek realizēts, ņemot vērā skolēnu vecumposmu psiholoģiskās īpatnības. Gan nosakot mācību saturu, gan izvēloties mācību metodes un mācību formas, tiek ievērotas katra vecumposmā īpatnības.

Vecumposmi ir laika (vecuma) intervālos nosacīti ierobežotas cilvēka fiziskās un garīgās attīstības stadijas, kam raksturīgas noteiktas fizioloģiskās un psiholoģiskās pārmaiņas (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 185). Galvenie vecumposmi ir bērnība, pusaudzība, jaunība, briedums, vecums. Katrs no šiem vecumposmiem var tikt iedalīts sīkāk, piemēram, agrīnā jaunība. Hronoloģiski ir visai grūti noteikt katra vecumposmā robežas, tāpēc tās ir visai nosacītas.

Skolēni, kuri mācās vidusskolā, ir apmēram 15-19 gadus veci. Literatūrā sastopams atšķirīgs apzīmējums šiem gadiem, kā jaunība, agrīnā jaunība, un arī pati cilvēka atrašanās šai posmā nosaukta dažādi - „jaunieši”, „agrīnā jaunība”, „vecākie pusaudži”, arī (kaut retāk) „pusaudži”, „vecāko klašu skolēni” (Jurgena, 2002, 82). Diplomdarba autore piekrīt to autoru viedokļiem, kas šī vecumposma pārstāvjus sauc par “jauniešiem”, tāpēc diplomdarbā tiks lietots apzīmējums “jaunieši”.

Jaunības posms ir nozīmīgs personības (personība dažādās psiholoģijas skolās tiek dažādi definēta, šajā darbā ar jēdzienu „personība” tiek domāta cilvēka identitāte, būtība) veidošanās procesā. Tas ir cilvēka identitātes meklēšanas un nobriešanas posms, pieaugušā statusa pārņemšanas un personības stabilizācijas periods un sava dzīves stila veidošanās laiks, jo notiek pāreja no bērna statusa uz pieaugušā statusu, kurā bērns kļūst par patstāvīgu pieaugušo, atdalās no līdzšinējās ģimenes, lai veidotu pats savu ģimeni. Jaunība ir starpposms starp bērnību un briedumu, jo pieaugušā statuss nav vēl pilnīgi sasniegts un bērna statuss vēl pilnībā nav atstāts (Maslo, 2003, 48). Lai kļūtu par pieaugušo, jauniešiem jāastopas ar daudziem attīstības uzdevumiem. Tie ir:

- dzīves jēgas meklēšana,
- sava ķermeņa parādību akceptēšana un efektīva ķermeņa izmantošana,
- vīrieša, attiecīgi sievietes, lomas apgūšana,
- jaunu un nobriedušāku attiecību veidošana pret abu dzimumu vienaudžiem,
- emocionālās neatkarības iegūšana attiecībā pret vecākiem un citiem pieaugušajiem,
- gatavošanās profesionālajai karjerai,
- gatavošanās laulībai un ģimenes dzīvei,
- sociāli atbildīgas uzvedības apgūšana,
- vērtību sistēmas un ētiskās apziņas kā paša uzvedības vadlīnijas izveide (Gudjons, 2007, 146; Rubana, 2004, 57).

Jaunība ir laiks, kad cilvēks meklē savu patieso identitāti. I.Puškarevs atsaucas uz psihologa Ē. H. Ēriksona personības attīstības teoriju, kurā viņš pierāda, ka izmaiņas personībā notiek visa cilvēka dzīves laikā, no dzimšanas līdz pat nāvei (Puškarevs, 2001, 49). Ē. H. Ēriksons ir aprakstījis astoņas personības attīstības stadijas, parādot indivīda personības attīstību mijiedarbībā ar vidi (Jurgena, 2002, 65). Katrā no stadijām indivīdam ir jāapmierina noteiktas vajadzības. Atkarībā no tā, cik pilnīgi vai nepilnīgi tās tiek apmierinātas, var izpausties psihosociālās attīstības konflikts jeb krīze, kas atstāj iespaidu uz personību turpmākās dzīves laikā (Puškarevs, 2001, 49). Piektā stadija (jaunības stadija) Ē. H. Ēriksona periodizācijā aptver vecumposmu no 13 - 19 gadiem, kurā ir apvienots pusaudžu un agrīnās jaunības vecumposms. Šī stadija saistās ar identitātes krīzi, un tās atrisināšanas gaitā vai nu identitāte tiek atrasta, vai veidojas identitātes difūzija (Svence, 1999, 27). Galvenā problēma jaunieša vecumā ir izveidot identitātes izjūtu. Jauniešiem tas nozīmē atrast atbildes uz daudziem jautājumiem par to, kas viņi ir, kāda ir viņu vieta dzīvē, kādi viņi gribētu būt, kādai jābūt viņu lomai sabiedrībā. Galvenās jauniešu problēmas var iedalīt 4 kategorijās: 1. nākotne un karjera, tātad svarīgi kļūst tādi jautājumi kā skola, eksāmeni un darbs, 2. veselība un sekss, smēķēšanas, alkohola un narkotiku ietekme, 3. identitātes jeb paštēla izjūta; šeit iekļaujas raizes par vecākiem, ģimeni, draugiem, un 4. sociālais paštēls, kas arī saistīts ar draugiem, attiecas uz izskatu, tikšanos ar pretējā dzimuma pārstāvjiem, sportu un citām sabiedriskām aktivitātēm (Geidžs, Berliners, 1998, 125). Ja krīze tiek atrisināta veiksmīgi, tad jauniešiem skaidri apzinās, kas viņš ir un kāds gribētu būt, tātad jauniešiem ir izveidojusies stabila identitātes izjūta. Neveiksmīga krīzes risinājuma gadījumā jauniešiem var izveidoties identitātes difūzija - izkliedēta, neskaidra sevis apzināšanās, nespēja pašam izprast sevi (Puškarevs, 2001, 51; Svence, 1999, 139), kas paildzina jaunības nevarību un ierobežo iespējamus veidus, kādos jauniešiem var darboties pieaugušā lomās.

Nemot vērā iepriekš minēto, jaunība tiek saukta arī par „vētras un dziņu” laikmetu cilvēka dzīvē, jo šajā laikā jauniešiem meklē savu patieso identitāti, savu vietu dzīvē, dzīves jēgu, viņu interesē, kas notiks nākotnē. Jauniešiem mēģina analizēt savas darbības un izvēlēties profesiju atbilstoši savām iespējām. Jaunība ir cilvēka pašnoteikšanās laiks. Nereti sevis meklējumi var būt diezgan mokoši, jo jauniešiem vēl nav ieguvusi pietiekami lielu dzīves pieredzi un nemāk izdarīt vajadzīgos secinājumus no neveiksmēm, vadās pēc pirmajiem iespaidiem un emocijām, kas bieži vien izrādās maldīgas, tādējādi tiek piedzīvota vilšanās. Arī ārējās vides ietekmes jauniešiem analizē neobjektīvi, viņu spriedumi ir pārāk pretrunīgi un kategoriski, secinājumi pārāk naivi, pārvērtējot labo un ļauno, tas veicina jauniešu maksimālismu (Baltušiņa, 2006, 88).

Šai vecumposmā noslēdzas jauniešu augšana garumā un pakāpeniski iestājas auguma nobriedums, zēni fiziskajā attīstībā panāk un pat apsteidz meitenes (Zelmenis, 2000, 68). Šīs izmaiņas ir saistītas ar pubertātes perioda beigām. Jauniešiem fiziski ir nobriedušāki, attīstītāki, salīdzinot ar pusaudžiem, ir zudusi pusaudžiem piemītošā neveiklība, līdz ar to jauniešiem sāk justies

pārliecinātāki par sevi. Paši jaunieši sāk sevi uzskatīt par pievilcīgiem, spēcīgiem un simpātiskiem, viņi sāk apzināties savu pievilcību pretējā dzimuma acīs. Jaunais šajā vecumā ir tas, ka vienaudžu attiecībās lielāka kļūst seksualitātes nozīme, viena no vadošajām darbībām ir tuvu intīmu attiecību veidošana (Svence, 1999, 145), seksualitāte ir noteikti saistīta ar kopdzīves izmēģināšanu (Gudjons, 2007, 150). Tas rada jauniešu vajadzību ieņemt jaunu vietu draugu lokā, ģimenē, skolā: jaunieši vairāk negrib būt „mazais”, viņš cenšas palielināt savas tiesības, vēlas būt patstāvīgs, ir gatavs pieņemt augstākas prasības no pieaugušajiem un vienaudžiem (Maslo, 2003, 49). Jaunieši parasti grib atdalīties no vecākiem, viņi grib kļūt neatkarīgi, un viņus pat nomāc, ka ir jādzīvo kopā ar vecākiem. Jaunieši atrodas uz patstāvīgas dzīves sliekšņa, taču tajā pašā laikā apzinās, ka viņam pietrūkst finansiālo līdzekļu, lai uzsāktu no vecākiem neatkarīgu dzīvi. Tas, ka bērns kļūst par pieaugušu cilvēku, sabiedrībā paredz ne tikai fizisku nobriešanu, bet arī kultūras identitāti, attiecīgu zināšanu sistēmu, normu un prasmju apgūšanu, ar kuru palīdzību indivīds var strādāt, pildīt sabiedriskās funkcijas un attiecīgi būt atbildīgs (Maslo, 2003, 48).

Jaunībā notiek personības izpausmju harmonizācija, jaunieša personība vairāk individualizējas - jaunieši arvien vairāk apzinās savu atšķirību no citiem, saskarsmē kļūst līdzsvarotāki, novērots mazāk konfliktu ar pieaugušajiem un vienaudžiem, samazinās negatīvisms un palielinās paškontrolē, salīdzinot ar pusaudža gadiem, kuriem raksturīgs konformisms, negatīvisms, nepakļaušanās, opozīcija. Uzlabojas jauniešu prasmes un iemaņas kontaktos ar citiem cilvēkiem, jaunieši komunikācijā ir atvērtāki un brīvāki. Saskarsmē jaunieši aktīvāk pauž vajadzību pēc augstākām jūtām, tas ir, pieaug jauniešu vajadzība būt emocionāli saistītam ar savu draugu, draudzeni, uzticības personu, tāpat kā būt ētiski un estētiski saistītam ar kādas lielākas kopas idejām (Baltušīte, 2006, 93). Konkrētāk saskarsmi var raksturot no divām pozīcijām - jauniešu attiecības ar vienaudžiem un attiecības ar pieaugušajiem.

Attiecībās ar vienaudžiem jaunieši vairs tik lielu uzmanību nepiešķir grupai, viņi saskarsmē vairāk individualizējas, ieklausās savā iekšējā balsī (Svence, 1999, 145). Mijiedarbība ar jauniešiem šajā vecumā pilda veselu virkni svarīgu funkciju:

1. vienaudži ir savstarpējās informācijas avots,
2. vienaudžu sabiedrībā katrs tās loceklis gūst emocionālā kontakta vajadzības, veidojot piederības, mīlestības un draudzības izjūtas,
3. vienaudžu sabiedrība ir vieta, kur tiek organizēta kopdarbība un apgūtas uzvedības normas (Bernande, 2014, 28-29).

Saskarsme ar pieaugušajiem ir atkarīga no tā, vai pieaugušie sniedz to, ko jaunieši uzskata par vajadzīgu (pragmatisms), kā arī no pieaugušā attieksmes pret jauniešu, no jaunieša rakstura un personības ievirzēm (Svence, 1999, 147), kā rezultātā var novērot vai nu mērenas, vai vētrainas attiecības. Attiecībās ar vecākiem jaunieši saprot, ka viņi ir no vecākiem atkarīgi - materiāli,

finansiāli, ekonomiski, bet no otras puses jaunieši vēlas būt neatkarīgi un patstāvīgi, sākt veidot paši savu, no vecākiem neatkarīgu dzīvi.

Attiecībā ar skolotājiem jaunieši vēlas, lai skolotājs ir labs sava priekšmeta speciālists, lai skolotājs izprot viņus un izturās pret jauniešiem kā „līdzīgs ar līdzīgu”, lai skolotājs izmantotu cieņpilnas kontroles formas. Šajā vecumā skolotāja personības nozīme mācību procesā ir lielāka nekā citos posmos, taču nereti palielinās jauniešu kritiskums un prasīgums pret skolotāju (Markova, 1986, .77), jaunieši izvērtē skolotāju kā personību, skolotāja rakstura īpašības, attieksmi un izturēšanos pret skolēniem. Skolotājs arī ir tas, kas var iespaidot jaunieša mācīšanās motivāciju, iepazīstot jauniešu individuāli, veidojot sadarbības atmosfēru klasē un skolā, palīdzot jauniešiem saprast viņa stiprās un vājās puses, kā arī palīdzot uzlabot jaunieša mācīšanās prasmes (Ragaišyte, 2008, 162).

Skolotāja un jaunieša attiecības ietekmē to, vai jauniešis izrādīs interesi par mācību priekšmetu. Sadarbība ar jauniešiem nedrīkst balstīties uz skolotāja autoritāro darba stilu, kurā skolotājs vienpersoniski kontrolē mācību procesu, izmanto tiešās prasības, tādējādi cenšoties valdīt pār jauniešiem. Šādā mācību modelī jaunieša galvenais virzītājspēks mācību procesā ir stimulēšana. Sadarbībai ir jābalstās uz skolotāja demokrātisko darbības stilu, kurā skolotājs ar jauniešiem sadarbojas kā principiāli līdztiesīgi, neņemot vērā pieredzes un vecuma atšķirības. Šādā modelī skolēnam netiek ieaudzināta nepilnvērtības sajūta, jo skolotājs netiek uztverts kā pārākš, bet ir palīgs, lai sasniegtu skolēna mērķus. Skolotājam sadarbībā galvenais ir palīdzēt, atbalstīt jauniešus, mācīt jauniešiem pašiem veikt jebkuru darbību. Demokrātiskā darba stila skolotāji mācību procesā balstās uz dalītu atbildību (50 % atbildības skolotājam, 50 % atbildības skolēnam) par mācību organizāciju, jaunieša darbības procesu, uzvedību, jaunieša darba rezultātu, tādējādi nodrošinot jauniešiem pašrealizācijas iespējas, optimizējot jaunieša pašizjūtas un produktīvas mācību darbības mijsakārības (Špona, 2006, 184, 185). Šādās attiecībās valda savstarpēja cieņa, uzticēšanās, skolotājs jauniešiem ir uzticības persona. Jauniešiem tiek nodrošinātas brīva satura un mācību formu izvēles iespējas, akcents tiek likts uz mācību procesa kvalitāti, darbības procesa produktivitāti, uz jaunieša individuālajām spējām. Skolotāja līdztiesīga sadarbības partnera pedagoģiskā darbība ir virzīta uz jaunieša pašaudzināšanu, uz apzinātu paradumu un pašregulācijas veidošanu (Špona, 2006, 185).

Kopumā jaunieši attiecībās ar skolotājiem kļūst pragmatiskāki, mērķtiecīgāki, jo skola viņiem kļūst par nākotnes mērķu piepildīšanas līdzekli, sevišķi 12. klasē, nevis pienākumu. Jaunieši mācās ne vairs visu, bet to, kas būs vajadzīgs nākotnē (Baltušīte, 2006, 94). Jauniešiem vispār sāk uztvert tagadni no nākotnes pozīcijām, jo par aktuāliem jautājumiem jauniešiem kļūst izglītības iegūšana, piemērotas profesijas izvēle un iespējas nākotnē atrast darbu, līdz ar to tagadnes darbības tiek pakārtotas nākotnes mērķiem. Arī „ES” tēla (cilvēka pašvērtējums, identitātes sistēma) attīstībā vērojama tendence kritiski izturēties pret pagātnes „ES”, un censties

mainīties nākotnē, uzskatot, ka pilnveidosies „ES - nākotnē” (Svence, 1999, 139). Taču kopumā jauniešu priekšstati par nākotni ir orientēti uz rezultātu, nevis uz attīstības procesu, jo jaunieši var ļoti spilgti, pat detaļās aprakstīt savu nākamo sabiedrisko stāvokli, bet bieži nedomā par to, kas būtu darāms, lai to sasniegtu (Mola, 2009, 29).

Jaunība ir svarīgs posms intelektuālo spēju attīstībā. Jaunieša domāšana kļūst arvien intelektuālāka, patstāvīgāka, abstraktāka, sistemātiskāka, kritiskāka. Jaunieši ir apguvis spējas veikt loģiskās operācijas - analizēt, sintizēt, abstrahēt, vispārināt, klasificēt, viņš prot izvirzīt hipotēzes, improvizēt ar dažāda satura informāciju, spēj atrast nestandarta risinājumus, ietvert savas problēmas vispārīgu problēmu kontekstā (Svence, 1999, 142). Jaunieši var deduktīvi domāt, viņš var vienlaikus saglabāt atmiņā daudzus mainīgus faktorus, un viņš spēj izteikt zinātniskas pārdomas, izdarīt formāli loģiskus secinājumus (Gudjons, 2007, 148).

Jauniešiem ir attīstīta teorētiskā domāšana, viņš var izdarīt plašus vispārinājumus, meklējot aiz faktiem esošus principus un likumus. Jaunieši apzinās apkārtējās pasaules sakarības, viņam rodas interese paskaidrot parādības, attīstās prasmes abstrahēt teicienus, pierādīt atsevišķu atzinumu patiesību vai nepatiesību, veidojas domāšanas kritiskums (Alijevs, 1999, 89, 90).

Ar domāšanas attīstību pieaug jaunieša runas kultūra, veidojas prasme pareizi izteikt savas domas, runas struktūra paliek sarežģītāka, bagātinās vārdu krājums (Maslo, 2003, 50). Šajā vecumā jauniešiem patīk pilnveidoties, mainīties, pieņemt lēmumus pašiem, strauji attīstās jaunieša pašapziņa un padziļinās pašanalīze, novērojama tieksme novērtēt savas spējas, un veidojas adekvāts pašvērtējums.

Jauniešiem ir raksturīga jaunrade, jeb vajadzība apliecināt sevi un savu individualitāti ar kreativitāti domāšanā un darbībā. Attīstās jaunieša radošās spējas, kas nosaka ne tikai vienkāršu informācijas iegaumēšanu, bet arī intelektuālās iniciatīvas izpausmi un kaut kā jauna radīšanu (Baltušīte, 2006, 93). Jaunieši ar attīstītām jaunrades spējām ir spontānāki, neatlaidīgāki, emocionālāki, viņi problēmas risināšanai cenšas atrast vairākas alternatīvas, nevis apmierināties ar vienu standarta risinājumu.

Jaunieša vecumā mainās attieksme pret mācībām, par vadošo darbību jauniešiem kļūst mācību un profesionālā darbība. Jaunieši labi apzinās, ka mācībām ir liela loma viņa personības veidošanā un izaugsmē, ietekmei uz profesijas izvēli, it sevišķi 12. klasē, kad jāpabeidz vidusskola un jāizvēlas augstskola, kurā studēt.

Jauniešiem veidojas tādi motīvi kā pašizglītošanās tieksme, vēlme paaugstināt savu kultūras līmeni, kļūt par interesantu, zinošu cilvēku, kas savukārt rosina interesi par mācībām, kā rezultātā notiek būtiskas izmaiņas mācīšanās motivācijas tendencēs. Mācīšanās motivācijas galvenais saturs šajā vecumā ir apgūt mācīšanās un pašizglītošanās paņēmienus, savstarpējās sadarbības formas saskarsmē ar citiem cilvēkiem, lai sagatavotos nākotnes profesijai (Markova, 1986, 81). Jaunieši

veidojas par mācību darbības, saskarsmes un savas motivācijas sfēras subjektu, pieaug jaunieša vispārīgā pozitīvā attieksme pret mācīšanos (sk. 4. tabulu) (Mola, 2009, 29).

4. tabula. Mācīšanās spēju attīstības īpatnības jauniešu vecumā (Maslo, 2003, 68)

Spēja mācīties zināt un darīt			
Metakognitīvajā jomā		Kognitīvajā jomā	
<ul style="list-style-type: none"> • palielinās garīgās spējas, pašapziņa, pašanalīze • domāšanas darbība kļūst aktīvāka un stabilāka • vajadzība pēc patstāvīgas domāšanas, pēc zināšanu apzināšanās, pēc pašpārbaudes • vajadzība pēc pārskata un sakarības 		<ul style="list-style-type: none"> • izziņas intereses kļūst vairāk selektīvas, aktīvas un stabilas • vajadzība pēc savu izziņas interešu apmierināšanas • maiņas attieksme pret mācīšanos • vajadzība pēc jaunā izzināšanas 	
Spēja mācīties būt			Spēja mācīties sadarboties
Emocionālajā jomā	Gribas jomā	Fiziskajā jomā	Sociālajā jomā
<ul style="list-style-type: none"> • emocionālās piesātinātības vajadzība • izteikta emocionālā attieksme • baudas vajadzība • vajadzība pēc panākumiem • vajadzība pēc mīlestības • vajadzība pēc drošības izjūtas • vajadzība pēc slavinājuma un atzīšanas 	<ul style="list-style-type: none"> • gatavība pieņemt augstākas prasības pret sevi • attīstās mērķtiecība, noteiktība • vajadzība pēc atbildības un patstāvības • vajadzība pēc pašregulācijas 	<ul style="list-style-type: none"> • vajadzība pēc kustību, ķermeņa brīvības • enerģijas atjaunošanas vajadzība 	<ul style="list-style-type: none"> • vajadzība ieņemt jaunu vietu kolektīvā • vajadzība pēc saskarsmes • vajadzība pēc vienatnes • vajadzība pēc atzīšanas • vajadzība pēc sociālā nozīmīguma

Mācīšanās motivācijas izveidi šajā vecumposmā sekmē vairākas jauniešiem raksturīgas īpatnības:

- vajadzība pēc pašnoteikšanās dzīvē un plānu orientācija uz nākotni, tagadnes apjēgšana šajā aspektā,
- vajadzība apzināties sevi kā viengabalainu personību, novērtēt savas iespējas profesijas izvēlē, apjēgt savu dzīves pozīciju,

- spilgti izteikta motīvu un mērķu selektivitāte, kas saistīta ar profesijas izvēli, •
interese par visām pašizglītības formām, interešu noturīgums, to relatīvā neatkarība no apkārtējo cilvēku viedokļa (Markova, 1986, 75).

Jauniešiem rodas vajadzība pilnveidot savu mācību darbību, kas izpaužas pašizglītības tieksmē un vēlmē zināt vairāk, nekā pieprasa skolotājs. Pašizglītības tieksme ir saistīta ar dzīves perspektīvām, profesijas izvēli un pašaudzināšanu. Jaunietis apzinās savas mācību darbības un savas personības īpatnības, salīdzina tās ar sabiedrības interesēm, novērtē šīs īpatnības un pārmaiņas tajās, meklē un izkopj jaunus izziņas darbības paņēmienus (Markova, 1986, 76). Jaunietim parādās tieksme analizēt savu mācīšanās stilu, noteikt mācību darbības stiprās un vājās puses. Jaunietim pašizglītošanās var saplūst ar pašaudzināšanu, tāpēc viņam jāpiedāvā tādi mācību uzdevumi un mācību nodarbības, kurās kontroli un novērtējumu veic arī pats jaunietis, nevis tikai skolotājs.

Plašie izziņas motīvi jaunietim kļūst spēcīgāk izteikti, jo interese par zināšanām skar priekšmeta likumsakarības un zinību pamatus. Mācību izziņas motīvs pilnveidojas interesē par teorētiskās un radošās domāšanas metodēm, šim motīvam raksturīgs augstāks apzināšanās līmenis. Visi izziņas motīvu veidi kļūst jēgpilni, zināšanu apguve iegūst svarīgu nozīmi jaunieša dzīvē. Jauniešus interesē, kāda ir iegūstamo zināšanu un to iemantošanas paņēmieni loma viņu dzīves plānu īstenošanā (Markova, 1986, 77).

Taču kopumā jaunieša izziņas motīviem ir selektīvs raksturs, jo jaunieti vairāk interesē tie mācību priekšmeti, kas saistīti ar viņa profesijas izvēli, tāpēc dažkārt var novērot intereses mazināšanos par tiem mācību priekšmetiem, kas nav saistīti ar jaunieša nākotnes profesiju. Šī intereses mazināšanās novērojama ne vienmēr, jo jauniešiem pieaug arī to motīvu nozīme, kas saistīta ar labu atzīmi. Jaunieši, sevišķi tie, kas mācās 12. klasē, saprot, ka svarīgas ir visu mācību priekšmetu atzīmes, jo tās parādās vidusskolas atestātā un var tikt ņemtas vērā, iestājoties attiecīgajā augstskolā un augstskolas piedāvātajā studiju programmā.

Noturīgāki, iedarbīgāki un diferencētāki kļūst arī jaunieša sociālie motīvi, jo viņš sāk izprast savu vietu sabiedrībā, un paplašinās jaunieša lietišķie kontakti ar vienaudžiem un pieaugušajiem (Baltušīte, 2006, 95). Jauniešiem ir aktuāla savas mācīšanās motivācijas apzināšanās, turklāt sākumā motīvi un mērķi tiek apzināti, salīdzinot ar vienaudžu motīviem un mērķiem, tāpēc jauniešu vecumposmā liela nozīme ir grupu darba formai (Mola, 2009, 30).

Mācīšanās motivāciju ietekmē arī jaunieša prasmes izvirzīt mācību mērķus un īstenot tos. Šīs prasmes nozīmē mācēt apzināt mērķi, izvirzīt mērķi, izvēlēties un lietot līdzekļus mērķa sasniegšanai, apzināties vajadzības sasniegt mērķi, un rīkoties, lai mērķis tiktu sasniegts (Bernande, 2012, 44). Jaunietim pieaug prasme novērtēt mērķu realitāti, veidojas tieksme aktīvi izmēģināt dažādus mērķus, kuri ir tieši saistīti ar dzīves pašnoteikšanās procesiem (Baltušīte, 2006,

96). Jaunieši apgūst arī vairākus jaunus mērķa izvirzīšanas veidus: iemācās paredzēt kāda noteikta mērķa sasniegšanas sekas, tas ir, savas rīcības sekas, apgūst prasmi noteikt resursus (laiku un spēkus) katra mērķa īstenošanai, iemācās pieņemt lēmumus, kas skar ne tikai viņu pašu, bet arī citus cilvēkus. Tomēr, izvēloties mērķus, atklājas jaunieša neprasme savienot galvenos mērķus ar otršķirīgajiem mērķiem (jaunietis vairs nepievērš attiecīgu uzmanību citiem mācību priekšmetiem), neprasme sadalīt uzmanību, lai tās pietiktu vairākiem mērķiem (Markova, 1986, 80). Skolai un skolotājiem ir būtiska nozīme jauniešu mērķa izvirzīšanas un sasniegšanas procesā, veicinot jaunieša uzdrīkstēšanos, palīdzot jauniešiem izvirzīt mērķus, attīstot prasmes sasniegt izvirzītos mērķus, optimismu un pozitīvu attieksmi pret sevi un dzīvi, radošumu, prasmes rast risinājumu problēmsituācijās (Bernande, 2012, 45-46).

Jauniešu vecumposmā galvenā darbība ir vērtīborientēta darbība, tādēļ skolotājam, organizējot mācību procesu, nepieciešams radīt tādus apstākļi, lai jaunietis iepazītu ne tikai mācību priekšmeta saturu, bet arī apzinātos tā vērtību un prastu izmantot iegūtās zināšanas (Baltušīte, 2006, 32). Tas nozīmē, ka mācībām ir jābūt saistītām ar dzīves praksi, šādos apstākļos jaunietis saprot nozīmīgu tam, kas tiek apgūts, un redz, kā jaunās zināšanas var tikt pielietotas reālajā dzīvē. Nozīmīga mācīšanās notiks tikai tad, kad mācību priekšmetu jaunietis uzskatīs par sev personīgi svarīgu un kad jaunietis aktīvi piedalīsies mācību procesā. Tāpēc mācoties jauniešiem ir vajadzīga:

- brīvība un paškontrolē, pašatbildība, jo atbildībā cilvēks izjūt savu ietekmi, bet iespēja pašam kontrolēt savu dzīvi tiek uztverta kā cilvēka pastāvēšanas apliecinājums, tādēļ tā ir patīkama,
- mijiedarbība starp savstarpēji pozitīvo uzmanību, saskarsmi un demokrātisko sadarbību tāpēc, ka sociālā piesaiste cilvēkam ir ļoti nepieciešama,
- ziņkārība, tieksme pēc interesantām un pielietojamām zināšanām tāpēc, ka kompetence pastiprina izredzes izdzīvot un lielākoties viss, kas netiek pielietots, tiek aizmirsts,
- jaunrades jēgpilnā, personīgā ieguldījuma forma, jo visi cilvēki grib pozitīvi ietekmēt sabiedrību,
- aktīvā bauda, īpaši tāpēc, ka bauda tiek uztverta kā dzīvi apliecinošs fakts (Maslo, 2003, 67, 69).

Ja mācīšanās kļūst nozīmīga jaunietim, tad attīstās griba, kas izpaužas tajos gadījumos, kad mācību saturs nav sevišķi interesants, bet jaunietis vienalga to turpina apgūt, saglabājot pietiekami augstu mācīšanās motivāciju.

Mācīšanās motivācijas pazemināšanās cēloņi šajā vecumā ir saistīti ar to, ka skolotājs nav apguvis mūsdienu metodiskos paņēmienus un neņem vērā skolēnu vecumposma īpatnības, ar paša skolotāja personības īpatnībām, ar viņa pedagoģisko iespēju ierobežotību (mācību formu

vienveidība, mācībās netiek izmantots radošais darbs, skolotāja veikta stingra kontrole, autoritārs darba stils), tāpat pašiem jauniešiem nereti trūkst intereses mācīties (gribasspēka trūkums, bieži vien arī slinkums) un nav izpratnes par mācīšanās jēgu (Markova, 1986, 78, 79). Ir motivācijas pazemināšanās faktori, kurus skola un skolotājs nevar ietekmēt - attiecības jaunieša ģimenē, ģimenes ienākumi un apstākļi, sociālā vide, jaunieša veselības problēmas, jaunieša spējas un jaunieša biogēnētiskās īpatnības (Baltušīte, 2006, 26; Kakteniece, 2008, 16). Mācīšanās motivācijas trūkumu var izskaidrot, lūkojoties pagātnē, bet motivācijas veicināšanas iespējas ir tagadnē. Jauniešu mācīšanās motivācija mācību procesā tiek veicināta, ja:

- mācību stundās tiek apmierināta jauniešu dabiskā zinātkāre personīgi nozīmīgā mācību darbībā,
- mācību stundās jaunieši skolotāja vadībā izvirza stundas subjektīvo mērķi un stundas beigās jaunieši atbild uz jautājumu „kā es bagātināju savu pieredzi?”,
- jaunieša darbības pašvērtējums kā saturiska komponente tiek iekļauta skolotāja vērtējumā par jaunieša darbu mācību stundā,
- mācību stundās tiek organizētas sadarbības formas, kas bagātina jaunieša sociālo pieredzi, tādējādi sekmējot jaunieša pašapliecināšanos un pašcieņu (Līce, 2010, 188).

Jauniešu vecumposms ir būtisku pārmaiņu laiks cilvēka dzīvē, kurā jauniešiem aktuāli kļūst tādi jautājumi kā savas identitātes atrašana, nākotnes plānošana, vidusskolas beigšana un iestāšanās atbilstošā augstskolā, piemērotas profesijas izvēle, patstāvīgas un no vecākiem neatkarīgas dzīves uzsākšana. Par vadošo darbību jauniešiem kļūst mācību un profesionālā darbība, kas nozīmē, ka mainās attieksme pret mācībām. Attieksme kļūst pozitīvāka, jo mācības jauniešiem saredz kā līdzekli, lai papildītu savus nākotnes sapņus - iestātos augstskolā un apgūtu piemērotu profesiju. Jauniešiem apzinās savu mācīšanās motivāciju, tāpēc bieži vien jaunieša mācīšanās motivācija ir augsta tajos mācību priekšmetos, kuri jauniešiem ir svarīgi un nepieciešami, lai iestātos augstskolā, un kuriem ir tieša saistība ar viņu nākotnes profesiju, bet zema tajos mācību priekšmetos, kuri jauniešiem uzskatos nav tieši saistāmi ar viņu nākotnes profesionālo darbību. Lai novērstu šādu situāciju veidošanos, nepieciešams noskaidrot tos pedagoģiskos līdzekļus, kuri veicina mācīšanās motivāciju Latvijas un pasaules vēstures stundās neatkarīgi no jauniešu profesionālajiem nodomiem.

2. Mācīšanās motivācijas veicinošie pedagoģiskie līdzekļi vēstures stundās

2.1. Pedagoģisko līdzekļu raksturojums vēstures stundās

Latvijas un pasaules vēsture ir obligāts mācību priekšmets vidusskolā, taču nereti nākas no jauniešiem dzirdēt, ka vēsturi mācīties ir garlaicīgi, ir daudz jālasa, jāatceras daudzi fakti un notikumi, kas mūsdienu jauniešiem liekas mazsvarīgi, jājūtas daudzi jēdzieni, tāpat viena daļa jauniešu uzskata, ka nav jēgas mācīties par pagātņi, jo viņi taču dzīvo tagadnē un attīstās, lai būtu labāk dzīvot nākotnē. Tomēr sabiedrība nenojauš, cik daudz vēstures zināšanu tā izmanto savā ikdienā. Piemēram, „pateicoties vēstures zināšanām, sabiedrība analizē partiju priekšvēlēšanu programmas, politiskos procesus, kultūras sasniegumus. Pateicoties vēstures zināšanām, sabiedrība izvēlas ceļojumu maršrutus un interesantas grāmatas bibliotēkā. Pateicoties vēstures zināšanām, sabiedrība salīdzina savu attīstību un citu sabiedrību sasniegumus. Tas liekas tik pašsaprotami, ka sabiedrība pati sev neuzdod jautājumus, no kurienes radusies šāda izpratne” (Purēns, 2006, 6).

Ievērojamais amerikāņu filozofs Dž. Džūijs rakstīja, ka pagātnes vēsture allaž ir arī tagadnes vēsture (Baumane, Dūra, Irbīte..., 2005, 7), jo ir grūti veidot tagadni un nākotni, nezinot pagātņi. Cilvēki pēc savas dabas ir vēsturiski orientēti. Cilvēku nākotnes cerības ir atkarīgas no pagātnes pieredzes, bet pagātnes izpratni ietekmē nākotnes cerības (Aiaotsa, Kandimā, Kands..., 2000, 5). Pagātnes izziņāšana un izpratne ir nepieciešama taisnīgākas, laimīgākas un veiksmīgākas šodienas un rītdienas veidošanai, tāpēc pret vēsturi nedrīkst izturēties nevērīgi.

Skolotāja uzdevums, mācot Latvijas un pasaules vēsturi, ir veicināt jauniešu interesi par vēstures apguvi. Lai to izdarītu, ir jāzina, kādus pedagoģiskos līdzekļus vēstures stundās lietot interese radīšanai un saglabāšanai. Pedagoģiskais līdzeklis ir tas, ar kā palīdzību tiek panākts mērķis (Jurgena 2002, 59). Pedagoģiskie līdzekļi ir mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturs, mācību metodes un mācību formas.

Mācību priekšmeta saturs ir noteiktai zinātnes, tehnikas vai mākslas jomai atbilstošs sniedzamās informācijas, apgūstamo zināšanu, attīstāmo prasmju, iemaņu un attieksmju apjoms, kas veidots, ievērojot mācību iestādes darbības mērķi un uzdevumus, skolēnu vecumposma attīstības īpatnības un likumības, mācību vielas izklāsta pakāpenību un pēctecību (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 96). Mācību priekšmeta saturu nosaka mācību priekšmeta standarts. Mācību priekšmeta standarts ir valsts izglītības standarta sastāvdaļa, kas nosaka mācību priekšmeta galvenos mērķus un uzdevumus, mācību priekšmeta pamatsaturu, mācību

sasniedzumu vērtēšanas veidus, kritērijus un kārtību (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. 2000, 96). Saskaņā ar valsts izglītības standarta piedāvātajiem izglītības principiem un saturu tiek veidota mācību priekšmeta programma. Mācību priekšmeta programma reglamentē mācību priekšmeta mācīšanas un apgūšanas procesu - vispārējos mērķus un uzdevumus, mācību saturu, mācību līdzekļus, apgūstamās prasmes, pasniegšanas metodes, resursus un vērtēšanu (Aiaotsa, Kandimā, Kands..., 2000, 7). Mācību priekšmeta programmu skolotājs var veidot pats vai strādāt pēc jau izstrādātām programmām. Izglītības satura un eksaminācijas centrs mācību priekšmetā „Latvijas un pasaules vēsture” ir izstrādājis divus programmas paraugus.

Šobrīd arvien vēl ir spēkā 2013. gada 21. maija Ministru kabineta noteikumi Nr. 281 „Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem” nosaka Latvijas vispārējās vidējās izglītības standartu, vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standartus un valsts vispārējās vidējās izglītības standarta prasībām atbilstošus izglītības programmu paraugus. Kā viens no vispārējās vidējās izglītības programmu galvenajiem mērķiem Ministru kabineta noteikumos Nr. 281 ir noteikts sekmēt izglītojamā prasmi patstāvīgi mācīties un pilnveidoties, motivēt viņu mūžizglītībai un apzinātai karjeras izvēlei (Ministru kabineta noteikumi Nr. 281. Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmeta standartiem un izglītības programmu paraugiem, 2013, 2. panta 4. apakšpunkts). Lai motivētu jauniešus turpināt izglītību mūža garumā, sākotnēji nepieciešams panākt, lai jauniešiem vispār būtu mācīšanās motivācija un tā būtu samērā augsta. Izmantojot pedagoģiskos līdzekļus, katra mācību priekšmeta skolotājs var jauniešiem palīdzēt pilnveidot prasmes patstāvīgi mācīties un var radīt mācību procesā tādas situācijas un iespējas, kas veicina jauniešu mācīšanās motivāciju.

Ministra kabineta noteikumu Nr. 281 14. pielikumā „Latvijas un pasaules vēsture. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts” ir iekļauts Latvijas un pasaules vēstures mācību priekšmeta standarts, kas nosaka mācību priekšmeta obligāto saturu un pamatprasības mācību priekšmeta apguvei. Standartā noteiktais mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” mērķis ir sekmēt izglītojamā kā demokrātiskas un pilsoniskas sabiedrības locekļa identitātes daudzpusīgu attīstību, izzinot Latvijas, Eiropas un pasaules vēstures procesus (Ministru kabineta noteikumi Nr. 281. 14. pielikums. Latvijas un pasaules vēsture. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts, 2013, 1. pants). Kā jau iepriekšējā nodaļā tika izzināts, tad jauniešu vecumposmā identitātes meklējumi ir īpaši aktuāli. Latvijas un pasaules vēsture ir viens no tiem mācību priekšmetiem, kas jauniešiem var palīdzēt apzināties savu identitāti un piederību kādai konkrētai grupai. Vēstures stundās jauniešiem apgūst pagātnes izjūtu jeb vēsturiskās apziņas pamatus. Izjutot sevi kā vēsturiski pastāvošās sabiedrības darbojošās personas, jauniešiem pārņem kolektīvās apziņas elementus (Aiaotsa, Kandimā, Kands..., 2000, 6), sāk justies piederīgs konkrētai sabiedrībai, reģionam un valstij.

Lai varētu realizēt standartā paredzēto mērķi, vēstures mācību priekšmeta obligātais saturs ir sadalīts 4 komponentēs - „Indivīds un sabiedrība”, „Kultūrvidē laikā un telpā”. „Sabiedrība, valsts un vara”, „Darbība”. Jāsecina, ka vēstures mācību priekšmeta saturs ir apjomīgs, jauniešiem ir jāapgūst vēstures notikumi, sākot no brīža, kad Āfrikas kontinentā apmēram pirms 2 miljoniem gadu parādījās pirmie cilvēki līdz pat 21. gadsimta pēdējo gadu svarīgākajām norisēm, aptverot gan politiskās, gan saimnieciskās, gan ekonomiskās, gan militārās un kultūras vēstures svarīgākās tendences pasaulē, Eiropā un Latvijā. Lai to varētu īstenot, 3 vidusskolas mācību gadu laikā mācību priekšmetam „Latvijas un pasaules vēsture” ir atvēlētas 2 mācību stundas nedēļā.

To, ka mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturs ir tik plašs, savās stundās veiksmīgi var izmantot skolotājs, radot apstākļus, lai jauniešiem vēsturi uzskatītu par personīgi nozīmīgu mācību priekšmetu, tādējādi tiktu veicināta jaunieša mācīšanās motivācija un noturība. Labi pazīstot savus skolēnus, skolotājs mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturā var uzsvērt akcentus, kas uzrunās konkrēti katru jauniešu. Piemēram, runājot par absolūtisma laikmetu Eiropā 16.-18. gadsimtā, var runāt par modes attīstību šajā laikā, kā arī aicināt pašus jauniešus izpētīt, kā un kāpēc mainījās mode šajā laikā. Apgūstot katru vēstures tematu, var atrast šādas nianšes, kas jauniešiem kļūst aplamo priekšstatu, ka vēsture ir garlaicīgs mācību priekšmets, kuru veido faktu virknējums. Latvijas un pasaules vēsturē ir atrodami daudzi izdomu rosinoši temati, skolotāja uzdevums ir izmantot tos vēstures stundās, parādot vēstures unikalitāti, neparastumu un fascinējošo pusi. Tieši vēstures stundās jauniešiem var iejusties daudzu vēsturisku personību lomās, sākot no Ēģiptes faraona Ramzesa II un beidzot ar PSRS prezidentu Mihailu Gorbačovu, vērtēt šo personību rīcību, pieļautās kļūdas, sasniegumus, ietekmi uz vēstures gaitu pasaulē, Eiropā un Latvijā, izdzīvot un pārdzīvot karus, kāda valdnieka vai valstsvīra valdīšanas gadus, valstu izveidošanos un uzplaukumu laikus, arī bojāeju, kā arī piedzīvot radīšanas prieku un ar to saistītās grūtības, jauniešiem pašiem rakstot vēsturi. Ne velti viens no 4 mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” uzdevumiem, kas norādīts vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” standartā, ir radīt skolēnam iespēju apzināties vēstures zināšanu nozīmi pagātnes izpratnē un iespējamo personīgās un sabiedrības attīstības alternatīvu izvēlē (Latvijas un pasaules vēsture. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts, 2. panta 1. apakšpunkts).

Otrais no mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” uzdevumiem ir radīt skolēniem iespēju papildināt zināšanas un izpratni par svarīgākajiem Latvijas, Eiropas un pasaules vēstures notikumiem, cēloņsakarībām, procesiem (Latvijas un pasaules vēsture. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts, 2. panta 2. apakšpunkts). Vēsture nav mācību priekšmets, kuru apgūstot, no jauniešiem tiek prasīts tikai zināt gadskaitļus un faktus. Raksturojot vēstures norises, jauniešiem jāatbild uz sekojošiem jautājumiem - kas?, kāpēc?, kur?, otršķirīgs ir jautājums kad?. Jauniešiem ir jāatbild uz jautājumiem par notikuma būtību un gaitu, jākonstatē notikuma

cēloņi un sekas, jāspēj nosaukt reģions, kur notikums aizsācies. Zinot šos raksturlielumus, jēgu iegūst arī atbilde uz jautājumu kad?.

Vēsture ir mācību priekšmets, kurā jauniešiem var iepazīt, cik plaša, daudzšķautņaina, mainīga un interesanta ir pasaule, cik daudz savstarpēji atšķirīgas un savā attīstības līmenī dažādas sabiedrības grupas dzīvo līdzās viena otrai, cik daudz savdabīgas kultūras pastāv līdzās, iepazīt gan cilvēka pozitīvākās, cēlākās un labākās, gan negatīvākās, baisākās un nežēlīgākās puses. Vēsture palīdz jauniešiem saprast, kāpēc ir jāaizsargā un jāaizsargā kultūras mantojums.

Apgūstot Eiropas un pasaules vēsturi, jauniešiem jāpazīst arī Latvijas zemes, tautas, kultūras un valsts vēsturi, kas ļauj jauniešiem vienlaikus apjaukt gan Latvijas vēstures nozīmīgumu un vērtību, gan to, ka Latvijas vēsture nav nodalīta no norisēm Eiropā un pasaulē. Viss, kas noticis Latvijā, nav noticis neatkarīgi no Eiropas un pasaules notikumiem, bet gandrīz vienmēr ir Eiropas un pasaules vēstures notikumu atskaņas un sekas Latvijas teritorijā. Līdz ar to Latvijas un pasaules vēstures mācību stundās jauniešiem tiek veicināta gan nacionālās identitātes, gan Eiropas kopīgās apziņas veidošanās un apzināšanās.

Lai gan Latvijas vēsture ir Eiropas un pasaules vēstures sastāvdaļa, mācību stundās pietiekami liela vērtība jāpievērš arī Latvijas vēsturei. Mācību priekšmeta standartā ir noteikts, ka Latvijas vēstures tematikai ir jāatvērš ne mazāk kā viena trešdaļa no kopējā vēstures mācību stundu skaita, un vienā no mācību priekšmeta uzdevumiem ir noteikts, ka skolēniem ir jārada iespēja padziļināt zināšanas un izpratne par Latvijas valstiskuma vēsturisko attīstību (Latvijas un pasaules vēsture. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts, 3. pants un 2. panta 3. apakšpunkts). Latvijas vēstures stundās jaunieši var izprast savas tautas tradīcijas, svētkus, vērtības, smago darbu un cīņassparu, dibinot neatkarīgu valsti, pastāvot par savu valsti, attīstot valsti, rūgtumu un bēdas, piedzīvojot valsts bojāeju, un saliedētības un kopības izjūtu, un garīgo spēku dažādu Latvijas tautību starpā, atgūstot Latvijas valsts neatkarību. Taču aplams ir uzskats, ka vēstures skolotāji jauniešus audzina par savas valsts patriotiem. Vēstures skolotājs V. Purēns uzskata, ka patriotisms ir dzimtenes mīlestība, bet mīlestību nevienam nevar uzspiest un ieaudzināt, tā ir cilvēka brīva izvēle (Purēns, 2006, 6). Tomēr Latvijas vēstures stundās skolotājs var radīt tādu mācību vidi un apstākļus, lai jauniešiem izjustu piederību savai valstij, justos kā Latvijas valsts daļa, lepotos ar savu valsti un tās cilvēkiem, cienītu un godātu savu valsti, un pats izjustu nepieciešamību mīlēt Latviju.

Pēdējais mācību priekšmeta „Latvijas vēsture” uzdevums ir radīt skolēniem iespēju attīstīt analītiskās un sintezējošās darbības prasmes vēsturiskās informācijas avotu analīzē, lai patstāvīgi un argumentēti vērtētu vēstures norises un attiecības starp pagātni un mūsdienām (Latvijas un pasaules vēsture. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts, 2. panta 4. apakšpunkts). Vēsture ir mācību priekšmets, kas jauniešiem pilnveido prasmes izklāstīt un argumentēt savu viedokli, analizēt un kritiski izvērtēt citu cilvēku izteikumus un viedokļus, kas

izteikti gan mutvārdu formā, gan rakstveidā par konkrētiem vēstures notikumiem un cilvēku rīcību tajos, kā arī saskatīt notikumu un cilvēku rīcības cēloņus un noteikt to sekas.

Vēstures kā mācību priekšmeta specifika ir tāda, ka vēstures zināšanas balstās uz vēstures liecībām jeb vēstures avotiem. Vēstures avoti pamato to, kāpēc cilvēki par pagātni zina tieši to, ko zina (Aiaotsa, Kandimā, Kands..., 2000, 9). Mācību procesa laikā jauniešiem ir jāapgūst un jāpilnveido prasmes analizēt vēstures avotus un vēstures literatūru. Vēstures avoti iedalās lietiskajos (dažādi priekšmeti, kā darbarīki, ieroči, kauli, monētas u.c.) rakstiskajos (oficiāli dokumenti, statistika, periodika, dienasgrāmatas, autobiogrāfijas, memoāri, uzraksti uz ēkām un pieminekļiem u.c.), vizuālajos (gleznas, zīmējumi, karikatūras, kartes, fotogrāfijas u.c.), mutvārdu (folklorā, atmiņas u.c.) un audiovizuālajos (dokumentālās filmas, videomateriāli u.c.) vēstures avotos. Jaunietim ir jāiemācās analizēt katru no šiem vēstures avotu veidiem, kas pēc būtības nozīmē kritiski izvērtēt attiecīgo avotu, ņemot vērā tādus aspektus kā avota tapšanas laiku, avota autoru, viņa etnisko piederību, politiskos uzskatus, avota tapšanas cēloņus, auditoriju, kurai avots bija paredzēts, avota ticamības pakāpi. Plaša un daudzveidīga vēstures avotu izmantošana mācību stundās ļauj jauniešiem apjaust vēstures procesa subjektivitāti un atšķirību cēloņus dažādu sabiedrības grupu viedokļos par kādu vēstures notikumu atkarībā no vēsturiskajiem apstākļiem, kādos atrodas konkrētā sabiedrības grupa. Tādējādi jaunietis pats vērtē dažādus vēstures notikumus un, balstoties uz daudzveidīgu un daudzpusīgu vēstures avotu informāciju, rada par tiem savu viedokli.

Vēstures avotu aktīva izmantošana un analizēšana attīstīta jauniešu vēsturisko un kritisko domāšanu, tā palīdz vēsturi „ilustrēt un atdzīvināt” (Aiaotsa, Kandimā, Kands..., 2000, 9). Piemēram, rādot jauniešiem fotogrāfijas par Otro pasaules karu un dokumentālās filmas un video fragmentus, kā arī izmantojot aculiecinieku atmiņas un abu karojošo pušu karavīru atmiņas par šo traģisko notikumu, jaunietis var sajusties kā Otrā pasaules kara līdzdalībnieks. Tādējādi skolotājs jauniešiem demonstrē, ka vēsture patiesībā ir stāsts par dažādiem cilvēkiem, viņu pārdzīvojumiem, emocijām un likteņiem, nevis formāla un bezpersoniska gadskaitļu virkne.

Mācību priekšmeta saturs paredz, ka skolēniem mācību procesā tiks radītas ne tikai iespējas papildināt zināšanas vēsturē, bet arī tiks pilnveidotas un attīstītas skolēna prasmes, iemaņas un attieksmes. Pilnveidot un attīstīt prasmes un iemaņas var darbībā, kas nozīmē, ka mācībām ir jānorit aktīvi. Tā vietā, lai vēstures skolotājs visu laiku runātu klases priekšā, jauniešiem jāiemācās darot, jābūt spējīgiem strādāt patstāvīgi, veidot patstāvīgus spriedumus un viedokļus, domāt kritiski, sadarboties grupā (Aiaotsa, Kandimā, Kands..., 2000, 4). Tas nozīmē, ka mācību procesā ir jāpāriet no modeļa, kurā skolotājs māca, uz modeli, kurā skolēns aktīvi mācās (Jurgena, 2002, 130).

Runājot kopumā par skolotāju 21. gadsimtā, jāsecina, ka skolotāja loma mācību procesā ir būtiski mainījusies, jo ir mainījusies pati izglītības būtība. Skolēns šobrīd ir mācību centrā, viņš ir

mācīšanās subjekts, kas nosaka to, ka mācību process jāveido ar tādu lomu sadalījumu, kurā skolotājs ir konsultants, palīgs, bet centrā ir skolēns - atbildīgs par savām mācībām un patstāvīgs (Maslo, 2003, 52). Skolotāja galvenais uzdevums vairs nav sniegt skolēniem zināšanas, bet skolotājam ir jāiemāca skolēniem patstāvīgi mācīties - mācīties zināt (iegūt sapratnes līdzekļus), mācīties darīt (lai spētu radoši sadarboties ar apkārtējo pasauli), mācīties dzīvot kopā (lai piedalītos un sadarbotos ar citiem cilvēkiem visās cilvēka darbības jomās) un mācīties būt (iepriekšējo 3 veidu būtiska tālākattīstība) (Maslo, 2003, 43). Šīs prasmes UNESCO starptautiskās komisijas „Izglītība 21. gadsimtam” 1998. gada ziņojumā tika pieņemtas par 4 galvenajām prasībām 21. gadsimta izglītībai.

Vēstures skolotājs strādā, lai rosinātu jauniešus domāt un daudzpusīgi vērtēt (Purēns, 2006, 10). Lai to varētu realizēt, mācību procesa organizācijā vēstures skolotājam ir jāizmanto problēmiski pētnieciskais mācību process. Šādā mācību procesā skolotājs nesniedz jauniešiem gatavu informāciju, bet palīdz jauniešiem konstatēt un formulēt tematisko problēmu (atklāj nezināmo, kas jāizzina), nepieciešamos paskaidrojumus skolotājs cenšas dot ar uzvedinošu jautājumu palīdzību, tādējādi rosinot jauniešu domāšanu (Zelmenis, 2000, 88, 89). Jaunietis pats meklē atbildes uz problēmas jautājumu, izmantojot mācību līdzekļus, internētā atrodamo informāciju, nepieciešamības gadījumā jaunietis var doties uz bibliotēku, strādāt ar tur pieejamo literatūru, enciklopēdijām, avotiem un periodiku. Atbildes uz problēmas jautājumu jaunietis var meklēt patstāvīgi vai sadarbojoties ar citiem klasesbiedriem, tādējādi tiek pilnveidotas jaunieša prasmes sadarboties grupā.

Mūsdienās, kad pieejams liels daudzums visdažādākā satura un rakstura informācijas, būtiskākas par vēstures faktu zināšanām ir jaunieša prasmes atrast nepieciešamo informāciju par šiem faktiem un notikumiem lielajā informācijas apjomā un kritiski analizēt šo informāciju. Izmantojot vēstures stundās problēmiski pētnieciskās mācības, skolotājs var veicināt šo prasmju attīstību jauniešiem. Problēmmācīšanās sekmē jaunieša spēju ātri domāt un rīkoties, pilnveido prasmes atklāt būtisko, attīsta spējas ieraudzīt sakarības un likumības, kā arī prasmi nepārtraukti paplašināt zināšanas, attīsta patstāvību, pieņemot lēmumus, prasmi sadarboties grupā un prasmi analizēt un izvērtēt padarīto (Špona, 2006, 165). Šāds mācību process ir intelektuāli efektīvs, tomēr tas prasa vairāk laika, labu materiālo bāzi, pietiekami augstu skolēnu sagatavotību un skolotāja metodisko meistarību, tāpēc problēmmācīšanās vēstures stundās izmanto kopā ar tradicionālo skaidrošanu jeb skolotāja stāstījumu (Zelmenis, 2000, 89).

Pētot jauniešu vecumposma īpatnības, tika konstatēts, ka šajā vecumposmā skolotājs ir īpaši svarīgs, jaunieši vēlas, lai skolotājs būtu labs sava priekšmeta speciālists un ar skolotāju veidotos cieņpilna, līdztiesīga sadarbība. Vēstures skolotāja uzdevums ir organizēt mācību procesu, kurā jaunietis aktīvi mācās, nevis ir pasīvs vērotājs, klausītājs un pierakstītājs. Skolotājam jāpārzina jaunieša vajadzības, jārosina jauniešus iedziļināties mācību procesā, analizēt, vērtēt,

diskutēt, jāpalīdz attīstīt jaunieša loģiskā, radošā un kritiskā domāšana, sadarbības prasmes, jāpalīdz jauniešiem izvirzīt mācību mērķus un uzdevumus, sasniegt tos, jābūt par paraugu jauniešiem (Špona, Brigmane, 2011, 79). Vēstures skolotājam jāveido tāda mācību vide, kurā jaunieši justos labi un spētu realizēt savas spējas, vide, kas veicinātu jauniešu izaugsmi un uzturētu jauniešu zinātkāri (Maļicka, 2004, 4, 6).

Skolotāja uzdevums ir „atdzīvināt” vēsturi, paturot prātā jautājumu - kas maniem skolēniem jāzina par pagātņi, lai dzīvotu nākotnē, un kādi secinājumi būs nozīmīgi 21. gadsimtā dzīvojošam cilvēkam? (Aiaotsa, Kandimā, Kands..., 2000, 4; Purēns, 2006, 10). Mācību procesā, kuru organizējot, skolotājs mēģina paturēt prātā šo jautājumu, jauniešiem tiek radītas iespējas papildināt zināšanas, pilnveidot un attīstīt prasmes, iemaņas un attieksmes, kas ir minētas mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” standartā - jauniešiem iemācās analizēt, vērtēt un klasificēt informācijas avotus; izprot vēstures procesa atspoguļojuma subjektivitāti; apkopo faktus sava viedokļa pamatošanai un atšķirīgu viedokļu analīzei; pamato savu viedokli argumentēta pārsprieduma veidā; prot raksturot vēstures notikumus un procesus ar Latvijas vēstures piemēriem; apzinās vēstures izzināšanas nepieciešamību sevī un sabiedrības izpratnē, to noderīgumu dažādās profesijās; apzinās ētisko un vispārcilvēcisko vērtību pārmantojamības nozīmi un nepieciešamību; apzinās demokrātisku un pilsonisku sabiedrību kā vērtību; jauniešiem ir toleranta attieksme pret mūsdienu pasaules daudzveidību (Latvijas un pasaules vēsture. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts, 11. panta 1., 7., 10., 13., 15. apakšpunkts, 8. panta 7., 31., 32., 33. apakšpunkts).

Līdztekus mācību saturam pedagoģiskais līdzeklis ir arī mācību metode. Mācību metode ir skolotāja un skolēnu savstarpējās sadarbības paņēmieni kopums, kas paredzēts, lai nodrošinātu mācību, audzināšanas un attīstības uzdevumu izpildi mācību procesā un izglītības mērķa sasniegšanā (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 96). Mācību metodes ir līdzekļi, ar kuru palīdzību skolēnam tiek sniegta informācija un idejas; tiek mācīts piekļūt informācijai; tiek mācīts ārējo informāciju pārvērst par zināšanām; tiek palīdzēts apgūt prasmes un tiek dota iespēja attīstīt attieksmes un emocijas (Rubana, 2004, 43). Mācību metodes tiek dažādi klasificētas, piemēram, pēc didaktiskajiem uzdevumiem, pēc zināšanu avotiem, pēc skolēnu izzināšanas darbības organizēšanas paņēmieni sistēmas, taču šī diplomdarba mērķis nav analizēt mācību metožu iedalījumu un raksturot visas mācību metodes, tāpēc autore šim mācību metožu aspektam nepievēršas.

Mācību metožu izvēli nosaka mācību mērķis un uzdevumi, mācību priekšmeta saturs un temata specifika, skolēnu vajadzības, spējas, aktivitāte, mācību telpas, materiāli tehniskās iespējas, skolēnu skaits klasē. Jau pašos izglītības pirmsākumos sengrieķu filozofs Aristotelis ir teicis, ka drošas zināšanas var iegūt, izvēloties pareizu metodi (Kačkane, 2008, 43). Lai gan jaunieši, salīdzinot ar pamatskolas skolēniem, spēj ilgāk koncentrēties vienvēidīgā mācību darbībā, efektīva

mācīšanās balstās uz mācību metožu daudzveidību. Jāņem vērā, ka neviens skolotājs ne ar vienu mācību metodi nevar iemācīties jaunieša vietā, tāpēc, izmantojot mācību metodes, jauniešiem ir jāpadarā par aktīvu mācību procesa dalībnieku.

Nav labu un sliktu mācību metožu, pareizu un nepareizu metožu, ir tikai metodes, kas ir vai nav piemērotas mācību mērķa sasniegšanai. Mācību metožu izvēle mācību procesā vidusskolā ir veiksmīga, ja metodes

- palīdz radīt tādu vidi, kas veicina jauniešu garīgo aktivitāti,
- apmierina jauniešu izziņas interesi un dod iespēju pašrealizācijai mācībās,
- veicina jauniešu patstāvību un atbildīgu mācīšanos,
- sekmē skolēnu patstāvību un pašmācības,
- dod jauniešiem iespējas izmantot zināšanas, iemaņas un prasmes komunikācijā (Rubana, 2004, 55-56).

Ņemot vērā iepriekšējos kritērijus, mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” specifiku, mērķus un uzdevumus, nozīmīgākās mācību metodes, kas izmantojamas vēstures stundās vidusskolā, ir sekojošas:

- vēstures literatūras un avotu analīze - vēstures priekšmeta specifika nosaka, lai jauniešiem iemācītos strādāt ar vēstures avotiem un literatūru, tādējādi attīstītu prasmes avotus un literatūru kritiski analizēt, izdarīt nepieciešamos secinājumus par aprakstīto vēstures notikumu, spētu izklāstīt un pamatot savu viedokli. Vēstures literatūras un avotu analīze attīsta jaunieša prasmi analizēt un sistematizēt informāciju, saskatīt un apzināties piedāvātās informācijas jēgu un nozīmi;
- vēsturisko situāciju analīze - kāda notikuma, notikuma virknes, situācijas, problēmas analīze. Galvenie ieguvumi no vēsturisko situāciju analīzes ir tādi, ka tiek radīta aktīva mācīšanās situācija, kurā apspriežamā problēma atspoguļo reālu notikumu, tiek uzlabotas jaunieša spējas identificēt problēmas, cēloņus un sekas, tiek attīstītas lēmumu pieņemšanas prasmes. Jaunieši mācās analizēt un izprast cilvēka rīcības motīvus, izkopj empātijas jūtas (Rubana, 2004, 115, 116);
- diskusija - viedokļu apmaiņa par kādu jautājumu, kurā jaunieši izsaka savas domas un uzklausa vienaudžu domas, izsaka pretargumentus, un šīs sarunas rezultātā izveido kādu kopīgu atziņu (Purēns, 2006, 122). Diskutējot jaunieši mācās izpētīt kādu problēmu vai jautājumu, izteikt un argumentēt savu viedokli, attīsta prasmi kritiski domāt un ieklausīties citos, pieņemt atšķirīgus viedokļus. Diskusijās katram tās dalībniekam tiek dota iespēja piedalīties, būt ieinteresētam un iesaistītam, tajās var izmantot katra jaunieša individuālās spējas, zināšanas un pieredzi, kā arī skolotājs var iegūt ieskatu par to, ko jaunieši iemācījušies un par ko viņi šaubās, vai uz kādu

jautājumu meklē atbildi (Rubana, 2004, 129); • debates - viens no diskusijas veidiem, kurā jaunieši monologa formā izsaka savas domas par kādu pretrunīgu vēstures jautājumu. Par analizējamo jautājumu jauniešiem ir izteikti pretēja nostāja. Debates atšķiras no diskusijas ar to, ka tās nav jauniešu personīgo viedokļu cīņa, bet cīņa starp argumentiem. Šī ir metode, kurā jaunieši var iemācīties draudzīgi izteikt savus argumentus un uz klausīt pretēju viedokli, neieslīgstot personīgos apvainojumos, kuri debatēs ir aizliegti (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 49; Krauze, 2014, 13; Purēns, 2006, 122);

- lomu spēle - jaunieši attēlo vēsturiskas personas, cenšoties pēc iespējas vairāk iejusties to situācijā un līdz ar to izprast, kas un kā veidoja šo personu viedokli par to vai citu notikumu un noteica viņu rīcību. Izmantojot metodi, jaunieši var labāk izprast agrāk dzīvojošo cilvēku pasauli un novērtēt to no pozīcijas - kā šādos gadījumos būtu rīkojušies paši (Purēns, 2006, 153). Lomu spēle ļauj pārbaudīt jauniešu zināšanas kompleksā ar prasmēm, spējām un attieksmi, jo praksē tiek lietotas teorētiskās zināšanas. Lomu spēle attīsta vēsturisko empātiju, izpratni par dažādiem cilvēku rīcības cēloņiem, pasaules uzskata un uzvedības modeļiem pagātnē, palīdz jauniešiem labāk saprast indivīda lomu sarežģītas vēsturiskas situācijās (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 50);
- prātavētra - metodes uzdevums ir izvirzīt idejas un tās sargāt, bet šīs idejas netiek analizētas un kritizētas. Prātavētra palīdz attīstīt radošo domāšanu un iztēli, prasmes formulēt savu viedokli un uz klausīt otra viedokli, meklēt risinājumu problēmām. Šī metode palīdz ātri noskaidrot jaunieša iepriekšējās sagatavotības līmeni, interešu loku, attieksmes pret vienu vai otru vēstures jautājumu (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 51; Rubana, 2004, 109; Purēns, 2006, 150);
- tiesas sēde - metode, kuru var izmantot, lai vērtētu kādas vēsturiskas personas rīcību, kādu ideoloģiju, partiju, kāda dienesta darbību u.tml. (Purēns, 2006, 128). Materiālu sagatavošanā un tiesas procesā advokātu, prokuroru, piesēdētāju, liecinieku un citās lomās tiek iesaistīti visi klases jaunieši. Tiesas sēde dod iespēju jauniešiem aplūkot konkrēto vēsturisko personāžu, sistēmu vai organizāciju no vairākiem aspektiem (apsūdzība un aizstāvība), kas ļauj saprast, ka vēsturē nav iespējams atrast tikai vienu patiesību un vienu taisnību. Izmantojot šo metodi, jauniešiem tiek attīstīta prasme diskutēt, aizstāvēt savu viedokli, izdarīt secinājumus, izprast sava lēmuma nozīmi (Krauze, 2014, 12, 13);
- intervija - viens no veidiem, kā jaunieši var saskarties ar „dzīvu” vēsturi, intervējot kāda notikuma aculieciniekus vai arī ekspertus, kuri tuvāk pārzina kādu tematu

(Purēns, 2006, 109). Intervija palīdz labāk un plašāk apgūt kādu vēstures tematu un pievieno apgūstamajam vēstures materiālam personiski emocionālu attieksmi (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 50);

- projekts - tā gaitā jauniešiem patstāvīgi un ilgstoši jāsadarbojas grupā kāda konkrēta uzdevuma veikšanai. Projekta izstrādāšanas laikā jaunieši izmanto jau esošās zināšanas par vēsturi, prasmes, personīgo pieredzi, kā arī darba gaitā iegūst jaunu informāciju, uzņemas atbildību par gala rezultāta prezentāciju un analīzi. Metode jauniešiem palīdz apgūt prasmes strādāt gan patstāvīgi, gan sadarbojoties ar citiem, rosina interesi par vēsturi, ļauj attīstīt plānošanas un organizēšanas iemaņas, māca strādāt radoši, attīsta prasmes kritiski domāt, analizēt, attīsta prasmes vērtēt savu un citu darbu, atklāj jaunieša slēptās potences (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 51; Rubana, 2004, 236, 237);
- referāts - patstāvīgi veikts pētījums par kādu konkrētu vēstures tematu. Izstrādājot referātu, jāveic faktu apkopojums un analīze, jāizdara secinājumi. Referāta gatavošana attīsta patstāvību, informācijās avotu atlases, sintēzēs un analīzes prasmes, prasmi rakstiski un mutiski izklāstīt informāciju (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 52);
- eseja - rakstisks darbs, kurā jauniešiem jāvērtē kādu apgalvojumu, uzskatu sistēmu, vēsturisku notikumu u.tml. Rakstot eseju, jauniešiem jāizklāsta, ko viņš domā par kādu notikumu no savas pieredzes un vērtību sistēmas viedokļa. Eseja ir radošs, darbs un dod iespēju mācīt jauniešiem pārdomāt vēsturiskās norises, kā arī loģiski pamatot savas domas (Purēns, 2006, 146).

Vēstures faktu zināšanas vēl nenozīmē vēstures zināšanas, vēsturē svarīgāka par vēstures faktu pārzināšanu ir izpratne par sabiedrībā notiekošajiem procesiem un to pretrunīgumu. Šādu izpratni var panākt, ja jauniešiem rada savus darbus par vēsturi, iejūtas pagātnes cilvēka tēlā, pats vērtē un analizē vēstures notikumus un mēģina saprast, kāpēc cilvēki konkrētos vēsturiskajos apstākļos rīkojušies tieši tā un ne savādāk (Purēns, 2006, 146). Izpratni par procesiem un to pretrunīgumu var attīstīt, ja skolotājs vēstures stundās kopā ar dažādām mācību metodēm izmanto pēc iespējas daudzveidīgākus mācību līdzekļus.

Mācību līdzeklis ir izglītības programmu īstenošanai nepieciešamā didaktiski pamatotā literatūra, mācību uzskates līdzekļi, tehniskie mācību līdzekļi, mācību materiāli un iekārtas, ko izmanto informācijas ieguvei, izpratnes veidošanai un padziļināšanai patstāvīgā darba organizēšanai mācību procesā (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 95). Mācību līdzekļi ir Latvijas un pasaules vēstures mācību grāmata, dažādi vēstures uzdevumu krājumi, kartes, attēli, shēmas un diagramas, ko skolotājs izmanto vēstures stundās, enciklopēdijas, vēstures

literatūra un avoti, prezentācijas, internetā pieejamie materiāli, audiovizuālie materiāli - mācību filmas, dziesmas, mācību video. Dažādu mācību līdzekļu un mācību metožu izmantošana vēstures stundas padara daudzveidīgākas un jauniešiem saistošākas, interesantākas, jo mācību darbība nav monotona. Jaunietis var piedzīvot pārsteiguma momentu, jo, dodoties uz vēstures stundu, nezina, ko no tās sagaidīt. Tas jauniešos uztur ziņkāri. Dažādība mācību metožu un līdzekļu lietošanā rada iespēju par zināšanu avotiem izmantot ne tikai skolotāja informāciju vai mācību grāmatu, bet arī paša jaunieša pieredzi, vērojumus dzīvē, lasīto un pārdzīvoto (Rubana, 2004, 36).

Latvijas un pasaules vēstures stundās nevajadzētu vairīties arī no informācijas tehnoloģiju un internetā pieejamo resursu izmantošanas, ja skolotājam ir tādas iespējas. 21. gadsimta jauniešiem informācijas tehnoloģijas un internets ir ikdiena un viegli saprotama vide, viņi ir uzauguši ar informācijas tehnoloģijām. Skolotājiem šī jauniešu aizrautība būtu jāņem vērā un jāizmanto stundās. Vēstures skolotājs jauniešiem var parādīt, cik daudz materiālu internetā var atrast par vēsturi, sākot no atmiņām, fotogrāfijām, interaktīvām kartēm, video materiāliem, beidzot ar prezentācijām, shēmām, avotiem, spēlēm, kā arī skolotājs pats var izmantot šos materiālus savās stundās. Izmantojot internetu, var apmeklēt vēstures muzejus, kas atrodas visdažādākajās pasaules vietās, un to ekspozīcijas, klausīties lekcijas par dažādiem vēstures tematiem, apmeklēt izstādes. Skolotājs vēstures stundās var jauniešus mācīt kritiski izturēties pret internetā pieejamo informāciju, analizēt to, jo šāda veida informācija var būt tendencioza, subjektīva un kļūdaina tāpēc, ka internetā savas domas un viedokli var izteikt jebkurš sabiedrības loceklis neatkarīgi no savas profesijas un izglītības līmeņa.

Ja mācību metodes ir mācību satura iekšējā, tad mācību formas - ārējā organizācija. Mācību forma ir ne tikai mācību satura ārējā izpausme, bet tā atspoguļo arī mācību struktūru, organizāciju un satura elementu sakarus (Špona, 2006, 134). Bez mācību formas nevar notikt mācību process, jo mācību forma mācību procesu sistematizē un sakārto. Arī mācību metodes bez mācību formas zaudē savu efektivitāti. Mācību metode atsevišķos gadījumos var saplūst ar mācību formu, piemēram, lekcija vai grupu darbs. Vienai mācību formai iespējams izvēlēties vairākas metodes, un otrādi - vienu un to pašu metodi var izmantot dažādām mācību formām (Rubana, 2004, 43). Mācību formām ir 2 veidi - mācību organizācijas formas jeb konkrētās formas un mācību sociālās formas jeb vispārīgās formas taču līdzīgi kā mācību metožu gadījumā šī diplomdarba mērķis nav analizēt mācību formu veidus un raksturot visas mācību formas, tāpēc autore šim mācību formu aspektam nepievēršas.

Mācību formas bagātina jaunieša sociālo pieredzi, tajās izpaužas mācību sociālā daba, tās parāda, kā konkrētajā brīdī noris mācību procesa subjektu sadarbība. Mācību formu izvēli nosaka mācību mērķis un uzdevumi, mācību priekšmeta saturs un specifika, skolēna vecums un pieredze, attiecības starp skolēniem un skolotāju. Lai pilnveidotu jaunieša sociālo pieredzi, mācību procesā

vēlams lietot daudzveidīgas mācību formas, kā arī dažādas mācību formas kombinēt vienas mācību stundas ietvaros, bet šādai kombinācijai jābūt pamatotai, tikai tad tā dos nepieciešamo efektu.

Ņemot vērā jauniešu vecumposma īpatnības (jau iepriekš tika noskaidrots, ka jauniešu vecumposmā liela nozīme ir grupu darba formai, kā arī jaunieši vēlas būt pēc iespējas patstāvīgāks), mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” specifiku, mērķus un uzdevumus, nozīmīgākās mācību formas, kas izmantojamas vēstures stundās vidusskolā, ir sekojošas:

- individuālās mācības - jaunieši patstāvīgi veic mācību uzdevumu, izmantojot tikai viņa tiešā rīcībā esošos mācību resursus, skolotājs palīdz vajadzības gadījumā. Jaunieši tādējādi apgūst individuālā darba pieredzi, viņā tiek attīstīta atbildība par savu darbu un darba rezultātiem, viņš var novērtēt savus līdzšinējos sasniegumus. Šī ir visgrūtākā mācību forma, jo no jaunieša prasa lielu atbildību, tāpēc nevajadzētu pārāk bieži mācību stundu organizēt tikai kā individuālās mācības;
- pāru darbs - jaunieši var justies brīvi, jo nav vienam pašam jāuzņemas atbildība par darbu un tā rezultātiem. Skolotājs jauniešiem var piedāvāt sarežģītākas pakāpes uzdevumus un problēmjautājumus, jo divatā tās var labāk atrisināt. Pāru darbam ir visaugstākā mācīšanās un intelektuālā aktivitāte, darba gaitā var rasties daudz jaunu un radošu ideju. Darbs pārī veicina sadarbības prasmes un ieklausīšanos otra viedoklī, jaunieši mācās meklēt kompromisus, izstrādāt kopēju darbības taktiku. Pāru darbs var būt vienpusējs, kad zinošākais jaunieši palīdz ne tik zinošam, vai abpusējs - kopīga darbošanās un savstarpēja rezultātu novērtēšana (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 49);
- grupu darbs (sākot no 3 cilvēkiem) - palīdz jauniešiem kopīgi strādāt pie noteikta uzdevuma izpildes, ļauj mācīties citam no cita, dod iespēju skolotājam koriģēt jauniešu individuālo darbu, iedrošina jauniešus kļūt pašpaļāvīgākiem un mazāk atkarīgiem no skolotāja, dod jauniešiem iespēju strādāt piemērotā tempā, kas atbilst viņu individuālajām vajadzībām un spējām (Aiaotsa, Kandimā, Kands..., 2000, 8). Grupu darbs ļauj darbā iesaistīties visiem, attīstīt sadarbības prasmes un prasmes plānot darbu, sadalīt darbus katram grupas loceklim. Apdāvinātākie jaunieši grupu darbā var palīdzēt un mācīt citiem, nedrošākajiem jauniešiem darbs grupā rada drošības sajūtu, kā arī grupu darbā labāk veicas gausākiem jauniešiem (Rubana, 2004, 79);
- frontālās mācības (individuāli kolektīvās) - mācību uzdevums tiek dots visam klases kolektīvam, bet katrs jaunieši uzdevumu pilda pats vienā tempā ar pārējiem, uzdevuma rezultātiem visai klasei jābūt vienādiem. Jaunieši šādā darbā var attīstīt uzmanību un ilgstoši to koncentrēt, attīstīt pacietību. Mācību forma disciplinē jaunieši, taču mācību procesā jaunieši ir pasīvi, rodas ilūzija, ka dara jaunieši, bet patiesībā dara skolotājs, pamazām mācīšanās motivācija var mazināties, jo mācīšanās izvērsas par pienākumu.

Tāpēc ar frontālo mācību organizēšanu mācību procesā nevajadzētu pārāk aizrauties, šī mācību forma jākombinē ar citām formām;

- lekcija - tipiska formāla informācijas nodošana, kuras laikā jaunieši var klausīties, izprast saturu, veidot savus pierakstus (Rubana, 2004, 73). Lasot lekciju, ir svarīgi izmantot vizuālos, audio vai audiovizuālos uzskates līdzekļus, kas papildina mutisko informāciju (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 47). Lekcija sagatavo jaunieši patstāvīgam darbam, attīsta jaunieša uzmanību un prasmes mācīties klausoties, kā arī īsā laika posmā jaunieši var iepazīstināt ar lielu informācijas daudzumu. Taču, izmantojot tikai lekciju, jauniešiem neveidojas iegūto zināšanu izmantošanas prasmes, un jaunieši mācību procesā ir pasīvi, tāpēc lekciju vēlams kombinēt ar citām mācību formām;
- seminārs - palīdz gadījumos, kad, risinot problēmu, ir jāpieņem atbildīgs lēmums, pie tam ir svarīga kolektīva doma. Seminārs stimulē un pārbauda jaunieša izpratnes un novērtēšanas spējas, kā arī jaunieša spēju kritiski novērtēt citu viedokļus (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 51). Seminārā jaunieši var izteikt un aizstāvēt savu viedokli, uzstāties citu priekšā, sadarboties, rast kompromisu, pieņemt lēmumus (Rubana, 2004, 192);
- mācību ekskursija - uz muzejiem, kauju norises vietām, piemiņas vietām, apmeklēt vēstures un kultūras pieminekļus u.tml. Ekskursija papildina mācību stundā apgūto vēstures teoriju un palīdz veidot saikni starp teoriju un praksi, vizualizē un emocionalizē vēstures saturu (Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2008, 47). Mācību ekskursija nav pašmērķis, tās uzdevums ir palīdzēt pilnīgāk apjēgt vēstures stundās apgūtās zināšanas, prasmes un iemaņas. Ekskursija palīdz saredzēt un pārbaudīt vēstures parādības, kuras nevar īstenot klasē (Rubana, 2004, 260).

Skolotājam, mācot jauniešus, jāpiedāvā viņiem iespēja apmeklēt vēstures konsultācijas, lai tie jaunieši, kuriem sagādā grūtības kāds vēstures notikums, konsultācijās, individuāli apspriežoties ar skolotāju, varētu to izprast, bet tiem jauniešiem, kuri vēlas padziļināt savas vēstures zināšanas, būtu dota tāda iespēja.

Latvijas un pasaules vēsture satura ziņā ir apjomīgs mācību priekšmets, kas māca jauniešiem izprast sabiedrību un indivīda lomu tajā, saskatīt cēloņsakarības, kritiski domāt, analizēt sabiedrībā notiekošos procesus, patstāvīgi un argumentēti pamatot savu viedokli. Vēstures zināšanas palīdz jauniešiem izzināt pasauli, kurā viņi dzīvo, un apzināties sevi par vēsturiski veidojošās sabiedrības locekļiem. Mācību priekšmeta saturu jauniešiem izskaidro un nodod skolotājs. Mācību priekšmeta saturs, skolotāja kompetence (prasme jaunieši ieinteresēt, sekmēt jaunieša attīstību mācību procesā; prasmīgi un atbilstoši novērtēt jaunieša sasniegumus un

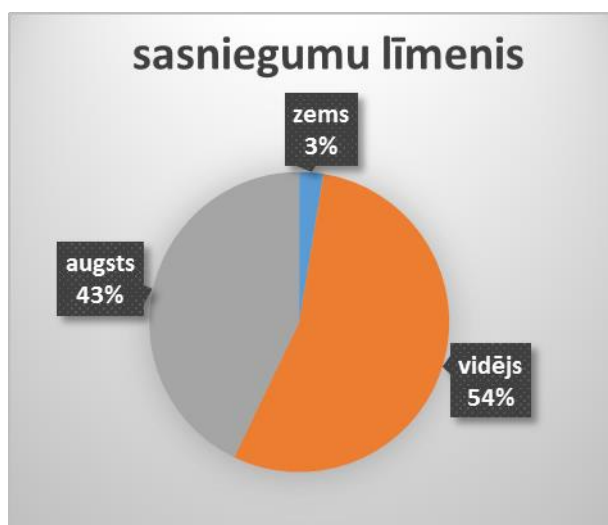
rezultātus), izvēlētās mācību metodes un mācību formas lielā mērā nosaka, vai jaunieši būs ieinteresēti un motivēti mācīties vēsturi.

2.2. Mācīšanās motivāciju veicinošie pedagogiskie līdzekļi vēstures stundās

Lai noskaidrotu, kuri no pedagogiskajiem līdzekļiem veicina mācīšanās motivāciju jauniešiem, apgūstot mācību priekšmetu „Latvijas un pasaules vēsture”, diplomdarba autore veica anketēšanu un pedagogiskos novērojumus Limbažu vidusskolā.

Limbažu vidusskolas 10. - 12. klašu jauniešiem bija jāatbild uz 4 anketas jautājumiem par mācīšanās motivāciju vēstures stundās (sk. 1. pielikumu). Atbildot uz jautājumiem, jauniešiem vajadzēja apvilkt jau dotus atbilžu variantus, pamatojot savu izvēli. Visas anketā minētās mācību metodes, mācību līdzekļi un mācību formas tika pielietotas vēstures stundās, apgūstot konkrētus vēstures tematus.

Tika anketēti 43 Limbažu vidusskolas 10. - 12. klašu jaunieši, no kuriem 18 mācās 10. klasē, 14 - 11. klasē, bet 11 - 12. klasē. Vispirms noskaidrots šo jauniešu sasniegumu līmenis vēstures stundās (sk. 3. attēlu).

3.attēls. Jauniešu sasniegumu līmenis vēsturē

Zems vērtējums (1-3 balles) no visiem 43 skolēniem ir vienam skolēnam jeb 2% no visu aptaujāto skolēnu skaita. Vidējs vērtējums (4-6 balles) ir 18 jeb 42% no visiem aptaujātajiem skolēniem, augsts (7-8 balles) - 14 jeb 33% no visiem aptaujātajiem skolēniem, ļoti augsts (9 - 10 balles) - 10 jeb 23% no visiem aptaujātajiem skolēniem.

Uz jautājumu, vai Tev labprāt patīk mācīties vēsturi, 26 (60%) jaunieši atbildēja apstiprinoši, 17 (40%) - noliedzoši (sk. 4. attēlu).

4.attēls. Jauniešu atbildes uz jautājumu, vai viņiem patīk mācīties vēsturi

Analizējot anketu rezultātus, var novērot sakarību - jo augstāks vērtējums mācību priekšmetā, jo vairāk jauniešu apgalvo, ka viņiem patīk mācīties vēsturi un otrādi. No 24 jauniešiem, kuru mācību sasniegumi ir augsti un ļoti augsti, 21 (87%) norāda, ka viņiem patīk mācīties vēsturi (sk. 5. attēlu). No 19 jauniešiem, kuru mācību sasniegumi ir zemi un vidēji, 14 apgalvo, ka viņiem vēsturi nepatīk mācīties (sk. 6. attēlu).

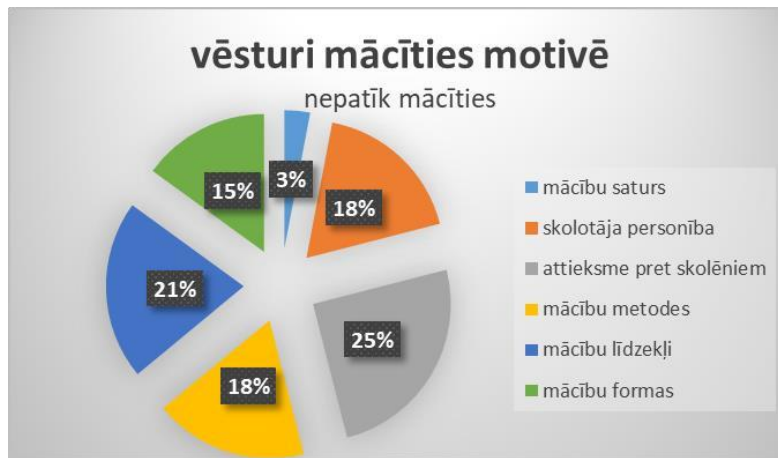
5.attēls. Jauniešu ar augstiem un ļoti sasniegumiem, atbildes uz jautājumu, vai viņiem patīk mācīties vēsturi

6.attēls. Jauniešu ar zemiem un vidējiem sasniegumiem, atbildes uz jautājumu, vai viņiem patīk mācīties vēsturi

Atbildot uz jautājumu, kas Tevi motivē mācīties vēsturi, jauniešiem tiek piedāvāti 6 atbilžu varianti, no kuriem viņi varēja pasvītrot visus tos, kas viņiem likās visatbilstošākie, komentējot savas izvēles. Jauniešiem tiek piedāvāta iespēja pašiem ierakstīt arī savu variantu. Šī jautājuma rezultāti tiek analizēti, izdalot 2 jauniešu grupas. Pie pirmās grupas pieder tie jaunieši, kuriem nepatīk mācīties vēsturi, pie otrās - tie, kuriem patīk.

Tie 17 jaunieši, kuriem nepatīk mācīties vēsturi, maz bija pasvītīrojuši atbildes uz šo jautājumu. Tikai vienu reizi kā motivējošs faktors tika atzīmēts mācību saturs, 7 reizes par motivējošo faktoru tika nosaukta skolotāja personība, 10 reizes skolotāja attieksme pret skolēniem, 7 reizes mācību metodes, 8 reizes mācību līdzekļi, 6 reizes mācību formas (skat. 7.attēlu)

7.attēls. Jauniešu, kuriem nepatīk mācīties vēsturi, atbildes uz jautājumu, kas viņus motivē mācīties

Tas jauniešis, kurš atbildēja, ka viņu interesē vēstures mācību saturs, anketā ir norādījis, ka tikai dažas vēstures tēmas ir interesantas un spēj aizraut.

Runājot par skolotāja personību, 2 reizes tika nosaukts, ka skolotājam jābūt radošam, 1 - līderim, 4 - jāspēj aizraut, 5 - jābūt profesionālim mācību priekšmetā. Komentējot atbildes, jaunieši uzsver, ka viņiem ir svarīgi, lai skolotājs pateiktu stundas uzdevumus, spētu atbildēt uz jauniešu jautājumiem, ļoti labi pārzinātu vēsturi, uz stundām nāktu sagatavojies un interesanti spētu vēstures tēmas pasniegt.

Pie skolotāja attieksmes pret skolēniem jaunieši 2 reizes ir pasvītīrojuši, ka skolotājam jābūt draudzīgam, 4 - atsaucīgam, 1 - izpalīdzīgam, 3 - ieinteresētam stundā notiekošajā, 1 - jāvērtē skolēni kā līdzvērtīgi sadarbības partneri, 6 - jāieklaušās skolēna teiktajā. Komentāros jaunieši min, ka skolotājam jāuzklausa skolēna viedoklis, vienmēr jābūt gatavam palīdzēt.

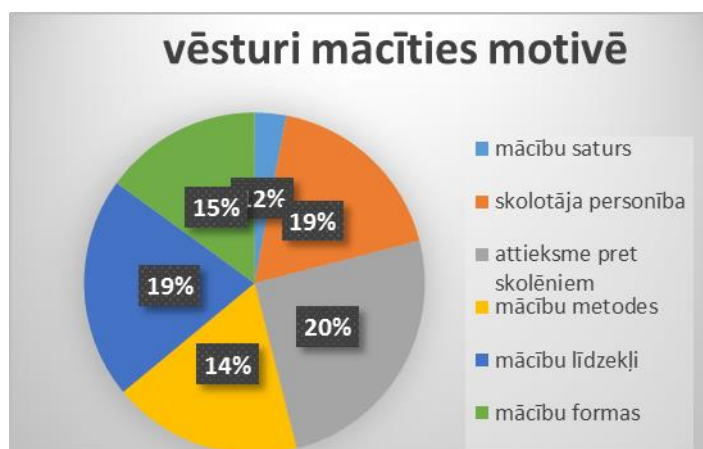
Kā piemērotākās mācību metodes 2 reizes ir atzīmēta diskusija, 3 - avotu analīze, 3 - tiesas sēde. Debates un prātavētru nav atzīmējis neviens no jauniešiem, kā arī neviens nav sniedzis paskaidrojumus, kāpēc viņi izvēlējušies tieši šīs metodes.

Kā piemērotākie mācību līdzekļi 2 reizes ir minēta mācību grāmata, 6 - kartes, 6 - attēli, 7 - prezentācijas, 8 - audio un video materiāli, 6 - materiāli no interneta, nevienu reizi - enciklopēdija. Jaunieši apgalvo, ka vizuālie materiāli palīdz labāk izprast mācību saturu, uztvert to, piesaista uzmanību un labāk paliek atmiņā.

Kā piemērotākās mācību formas 3 reizes tika pasvītrotas mācību ekskursijas, 2 - grupu darbi, 3 - pāru darbi, 4 - individuālie darbi, nevienu reizi - lekcijas un semināri. Arī šīs atbildes sīkāk netika komentētas.

Neviens no jauniešiem nebija izmantojis iespēju un pie atbilžu varianta „cits variants” nebija pierakstījis savu atbildi par to, kas vēl bez dotajiem atbilžu variantiem viņu motivē mācīties vēsturi.

26 otrās grupas jaunieši (tie, kuriem patīk mācīties vēsturi), atbildot uz to pašu jautājumu par to, kas viņus motivē mācīties vēsturi, cītīgi ir rakstījuši komentārus un paskaidrojumus. Kā motivējošs faktors 11 reizes tika pasvītrots mācību saturs, 17 reizes skolotāja personība, 18 reizes skolotāja attieksme pret skolēniem, 13 reizes mācību metodes, 18 reizes mācību līdzekļi un 14 reizes mācību formas (sk. 8. attēlu).

8.attēls. Jauniešu, kuriem patīk mācīties vēsturi, atbildes uz jautājumu, kas viņus motivē mācīties

Par mācību saturu šie jaunieši raksta, ka vēsture kā zinātne un mācību priekšmets ir interesanta, pilna ar aizraujošiem notikumiem un fascinējošiem cilvēkiem, teikām, leģendām, brīnumainiem stāstiem, tāpēc nekādi īpaši motivējoši līdzekļi nav nepieciešami, jo vēsture ir interesanta pati par sevi.

Skolotāja personībai kā motivējošajam faktoram ir liela nozīme šo jauniešu vidū. 9 reizes tiek nosaukts, ka skolotājam jābūt radošam, 3 - līderim, 16 - jāspēj aizraut, 11 - jābūt profesionālim savā mācību priekšmetā. Komentāros jaunieši paskaidro, ka skolotājam jābūt mācību priekšmetu skaidrot visiem saprotamā veidā un radoši, stundas laikā jābūt arī pajokot, jo joki piesaista uzmanību, jāspēj parādīt vēstures praktiskā puse un vēstures pielietojamība, saistība ar mūsdienām, kā arī vēsturi ir vieglāk uztvert, ja stundu vada skolotājs, kas ir radoša un interesanta personība, daudz zina par vēsturi un var pastāstīt leģendas un uzmanību piesaistošus faktus un stāstus. Jaunieši uzskata, ka šāds skolotājs var motivēt mācīties vēsturi.

Skolotāja attieksmi pret skolēniem un mācību līdzekļus otrās grupas jaunieši uzskata par svarīgāko motivējošo faktoru. 10 reizes tiek minēts, ka skolotājam jābūt draudzīgam, 12 - atsaucīgam, 9 - izpalīdzīgam, 10 - ieinteresētam stundā notiekošajā, 4 - jāvērtē skolēni kā līdzvērtīgi sadarbības partneri, 10 - jāieklausās skolēnu teiktajā. Komentāros tiek norādīts, ka sadarbībā jauniešiem ir svarīgi, lai nerastos sajūta, ka skolotājs ir augstāk stāvošs par skolēniem, ka skolotājs palīdz skolēniem un uzklausa viņu jautājumus un saprotami tos izskaidro, nesmejas par skolēnu muļķīgi izteiktām frāzēm un pieļautajām kļūdām, ka skolotājam pašam ir interese un degsmes par to, ko stāsta, un nav vienalga par to, kas notiks ar tiem skolēniem, kas nesaprot vēsturi un tik labi nemācās. Skolotājam ir jāpieņem un jārespektē visi viedokļi, pat tādi, kas nesaskan ar viņa paša uzskatiem.

Pie mācību metodēm 8 reizes tiek atzīmēta diskusija, 3 - debātes, 9 - avotu analīze, 7 - tiesas sēde, 4 - prātavētra. Komentāros jaunieši atzīst, ka labāk vēstures tematu palīdz saprast avotu analīze, jo avotu analīze ļauj iedziļināties tematā, uzzināt pretējus viedokļus, palīdz attīstīt kritisko domāšanu, savukārt pārējās mācību metodes ļauj darbībā iesaistīt visu klasi un katram ir iespēja izteikt viedokli, tās aizrauj, vairāk ir jādodomā līdzī un stundas gaita ir neparastāka.

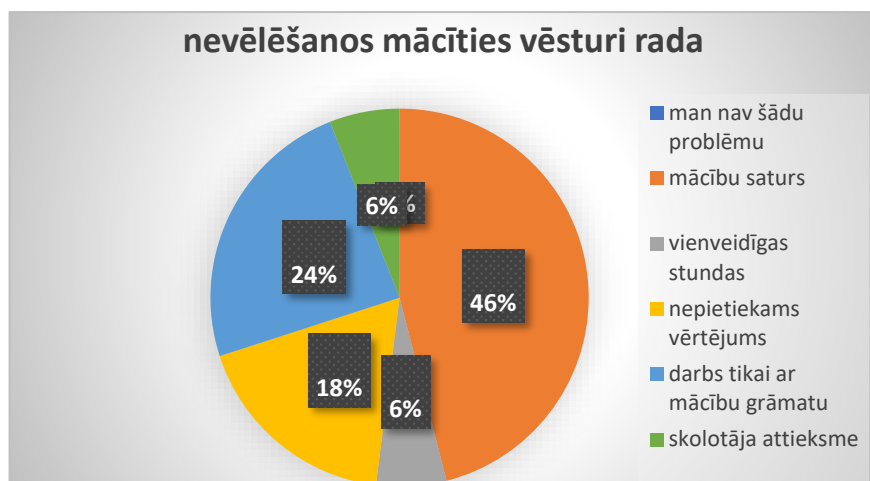
No mācību līdzekļiem mācību grāmata tiek minēta 9 reizes, enciklopēdija - 1, kartes - 7, attēli - 13, prezentācijas - 15, audio un vizuālie materiāli —11, materiāli no interneta - 8. Jaunieši paskaidro, ka daudzveidīga mācību līdzekļu izmantošana nerada nogurumu un apnikumu, palīdz labāk uztvert tematu, padara to saprotamāku, vizuālais materiāls jo īpaši palīdz uztvert, pievērst skolēnu uzmanību un interesi, tas labāk paliek atmiņā.

Pie mācību formām lekcija un seminārs tiek atzīmēts 1 reizi, mācību ekskursija - 9, grupu darbs - 7, pāru darbs - 8, individuālais darbs - 8. Komentāros tiek norādīts, ka mācību formas ļauj dažādot stundas norisi, jaunieši paši var aktīvāk iesaistīties stundā un paši darboties, mācību ekskursijās tiek pilnveidots priekšstats par vēsturi, tajās vēsturi var daudz plašāk izziņāt.

Pieci no šīs grupas jauniešiem ierakstīja savas atbildes par to, kas motivē mācīties vēsturi, pie atbilžu varianta „cits variants”. Atbildes bija sekojošas: pienākums labi mācīties; ja pats skolotājs ir motivēts; vēlme iepazīt savas un citu tautu vēsturi, uzzināt par to vairāk; ja skolotājam ir savs viedoklis par notikumiem un viņš pastāsta, ka daudzas mūsdienās pašsaprotamas lietas par vēsturi ir mīti, piemēram, vikingiem nebija „ragu cepures”, tas liek pašam interesēties par vēsturi ne tikai to, ko māca skolā, bet rada vispārīgu interesi par vēsturi kā tādu.

Pēdējā anketas jautājumā jauniešiem bija jāatbild uz jautājumu, kas viņiem rada nevēlēšanos mācīties vēsturi. Arī šajā jautājumā bija doti 6 atbilžu varianti, un iespēja ierakstīt pašam jauniešiem savu atbildi „citā variantā”. Tāpat, analizējot rezultātus, tika ievērots princips jauniešus sadalīt divās grupās, pirmā - tiem, kuriem nepatīk mācīties vēsturi, otrā - tiem, kuriem patīk mācīties vēsturi. nevienu reizi netika pasvītrots atbilžu variants, ka viņiem nav problēmas

apgūt vēsturi. 15 reizes tika atbildēts, ka nevēlēšanos mācīties rada mācību saturs, 2 reizes - vienvēidīgas un garlaicīgas stundas, 6 reizes - nepietiekami augsts vērtējums priekšmetā, 8 reizes, ka mācību stundās jāstrādā tikai ar mācību grāmatu, 2 reizes - skolotāja attieksme (sk. 9. attēlu).

9.attēls. Jauniešu, kuriem nepatīk mācīties vēsturi, atbildes uz jautājumu, kas viņos rada nevēlēšanos mācīties

Runājot par mācību saturu, 10 reizes tiek minēts, ka tas ir garlaicīgs, 5 reizes - vienvēidīgs; 3 reizes tiek norādīts, ka jāapgūst pārāk daudz politiskās un militārās vēstures, 7 reizes - tas neatbilst 21. gadsimta jaunieša interesēm un vajadzībām, 8 reizes - pārāk daudz jālasa, 10 reizes - pārāk daudz informācijas jāapgūst. Komentāros jaunieši paši atzīst, ka viņi ir pārāk slinki, lai mācītos vēsturi, viņiem nepatīk daudz lasīt un vispār lasīt. Tiek minēts arī, ka vēsture ir garlaicīga.

Pie vienvēidīgām un garlaicīgām stundām kā faktoram, kas rada nevēlēšanos mācīties, tiek norādīts, ka tās ir tādas, kurās it tikai skolotāja stāstījums (atzīmēts 1 reizi) un tikai darbs ar mācību grāmatu (atzīmēts 2 reizes), konspekts nav pasvītots nevienu reizi. Komentāros jaunieši izsaka norādījumu, ka vēstures stundās vairāk jāskatās vēsturiskas filmas, tad tās būs interesantākas.

Par nepietiekami augstu vērtējumu (2 reizes atzīmēts, ka jau iepriekš skaidrs, kāda būs atzīme, tāpēc negribas censties, 3 reizes - lai kā mācītos, nekad nesanāk iegūt pietiekami augstu vērtējumu) komentāros jaunieši bilst, ka zināmā mērā viņi paši ir vainīgi, jo nemācās pietiekami, taču norāda arī uz to, ka ir grūti apgūt vēsturi, jo ir pārāk daudz jāzina. Uz pārbaudes darbu nekas nepaliek prātā, lai gan lasīts vairākas reizes, līdz ar to tiek iegūts ne pārāk labs vērtējums. Iegūstot šādu vērtējumu vairākas reizes, zūd motivācija vispār mācīties.

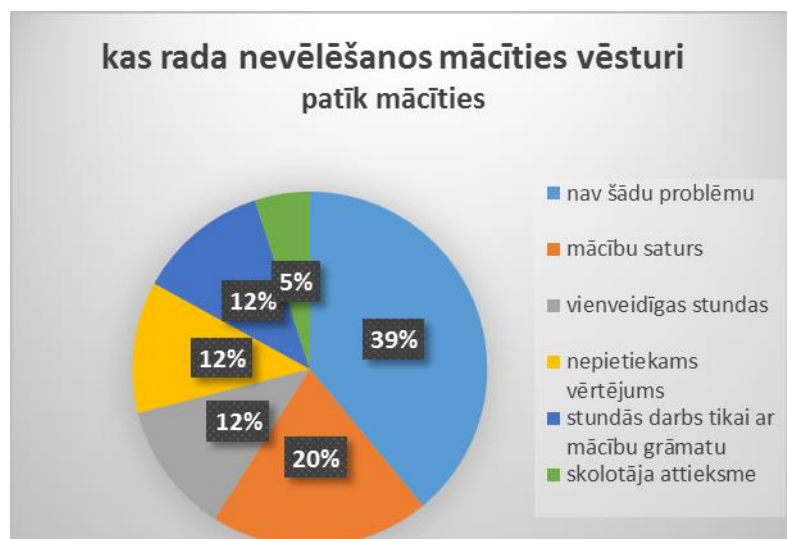
Ja mācību saturu šīs grupas jaunieši uzskata par galveno cēloni tam, ka viņi nevēlas mācīties vēsturi, tad otrajā vietā ir mācību stundas, kurās jāstrādā tikai ar mācību grāmatu. 2 reizes šādas stundas ir pasvītrotas kā garlaicīgas, 3 reizes - kā vienvēidīgas, 4 reizes jaunieši norāda, ka šādās stundās nav interese par notiekošo, 2 reizes, ka šādās stundās nav pārsteiguma momenta. Nevienu reizi nebija pasvītrots, ka šādām stundām trūkst radošuma. Komentāros jaunieši uzsver,

ka viņi nemāk strādāt tikai ar mācību grāmatu, nesaprot izlasīto, šādas stundas ir neinteresantas un katru reizi notiek tas pats, tāpēc tikai šādas vēstures stundas nemotivē mācīties vēsturi.

Pirmās grupas jaunieši uzskata, ka skolotājs, kas rada nevēlēšanos mācīties, ir neiecietīgs pret kļūdām (1 reizi pasvītrots) un autoritārs (1 reizi pasvītrots). Nevienu reizi netiek pasvītrotas atbildes - neuzklausa skolēnus, vienaldzīgs, smejas par skolēnu neveiksmēm. Komentāri šīm atbildēm netiek sniegti.

2 no šīs grupas jauniešiem par to, kas viņos rada nevēlēšanos mācīties vēsturi, pie „cita varianta” ir uzrakstījuši sekojošo: vēsture ir „ielaista”, jo pamatskolā vēsturi nemācījos, tāpēc vidusskolā maz kas ir saprotams un īstenībā nav arī vēlēšanās kaut ko saprast; skolotājs pārāk augstu novērtē manas spējas, bet ir daudz jādara arī citos mācību priekšmetos, tāpēc vēsturei neatliek daudz laika.

Otrās grupas jaunieši, atbildot uz jautājumu par to, kas rada nevēlēšanos mācīties vēsturi, 17 reizes norādīja, ka viņiem nav šādu problēmu, jo vēsturi viņi vienmēr mācās ar interesi, 9 reizes - mācību saturs, 5 reizes - garlaicīgas un vienveidīgas stundas, 5 reizes - nepietiekami augsts vērtējums priekšmetā, 5 reizes, ka mācību stundās jāstrādā tikai ar mācību grāmatu, 2 reizes - skolotāja attieksme (sk. 10. attēlu).

10.attēls. Jauniešu, kuriem patīk mācīties vēsturi, atbildes uz jautājumu, kas viņos rada nevēlēšanos mācīties vēsturi

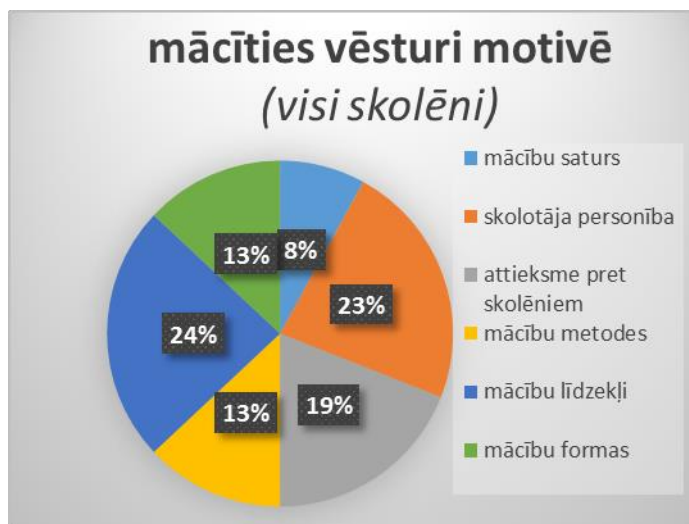
Par mācību saturu 2 reizes tiek norādīts, ka tas ir garlaicīgs, 1 reizi - vienveidīgs, 2 reizes jāapgūst pārāk daudz politiskās un militārās vēstures, 4 reizes - pārāk daudz jālasa, 5 reizes - pārāk daudz informācijas jāapgūst. Nevienu reizi netika atzīmēts variants, ka mācību saturs neatbilst 21. gadsimta jaunieša interesēm un vajadzībām. Komentāros jaunieši raksta, ka dažkārt jāzina pārāk daudz notikumu, kuri brīžiem liekas nevajadzīgi un nesvarīgi, kā arī to, ka nav viegli apgūt visu informāciju, tam dots pārāk īss laika posms (droši vien domāts par pārbaudes darbiem un gatavošanos tiem – I.C.).

Izsakot savas domas par vienveidīgām un garlaicīgām stundām, 1 reizi tika pasvītrots, ka tā ir stunda, kura sastāv tikai no skolotāja stāstījuma, 3 reizes - darba ar mācību grāmatu, 2 reizes - konspekta. Jaunieši norāda, ka, tikai strādājot ar mācību grāmatu un konspektējot, viņi neizprot vēsturi, grūti saprast grāmatas tekstu, šādi strādājot, stundai trūkst radošuma, nav interesanti un pazūd mācīšanās motivācija.

Pie nevēlēšanās mācīties vēsturi nepietiekami augsta vērtējuma dēļ vienu reizi tika atzīmēts variants, ka jau iepriekš skaidrs, kāda būs atzīme, tāpēc negribas censties, trīs reizes - lai kā mācītos, nekad nesanāk iegūt pietiekami augstu vērtējumu. Komentāros jaunieši min, ka viņiem liekas - pārbaudes darbos pārāk grūti un nevajadzīgi jautājumi, notikumi, kurus grūti atcerēties, tāpēc negribas pārbaudes darbiem nemaz mācīties vai skaidrs pirms pārbaudes darba, ka vērtējums nebūs augsts. Par mācību stundām, kurās jāstrādā tikai ar mācību grāmatu, 2 reizes tiek norādīts, ka tādas ir garlaicīgas, 2 reizes – vienveidīgas, 2 reizes, ka šādās stundās nav intereses par notiekošo, 3 reizes - stundai nav pārsteiguma momenta, 4 reizes - nav radošuma. Komentāros pavīd domas, ka, nav interesanti strādāt tikai ar mācību grāmatu, jo tā ir grūtāk uztvert un atcerēties informāciju, ka mācību grāmatā vēstures notikumi ir pārāk sarežģīti izskaidroti un mūsdienās ir interesantāki un radošāki veidi, kā mācīties. Lai gan skolotāja attieksme tika atzīmēta, netika pasvītrots neviens no piedāvātajiem variantiem (neuzklausa skolēnus, vienaldzīgs, autoritārs, neiecietīgs pret kļūdām, smejas par skolēnu neveiksmēm). Divi jaunieši bija uzrakstījuši paši savus paskaidrojumus šim atbilžu variantam. Viņi raksta, ka nevēlēšanos mācīties rada skolotāja pārspīlēta stingrība un nepamatotas prasības, kā arī skolotāja negatīva attieksme pret skolēniem, kā rezultātā nemaz negribas iet uz vēstures stundām.

Pie „cita varianta” viens no otrās grupas jauniešiem bija minējis, ka pasaules vēsturi ir interesantāk mācīties, tā ir notikumiem bagātāka, Latvijas vēsturē notikumu ir mazāk, tāpēc tie jāzina sīkāk un detalizētāk, kas var radīt nevēlēšanos mācīties vēsturi.

Apkopojot abu jauniešu grupu rezultātus, jāsecina, ka rezultāti ir līdzīgi (sk. 12. attēlu). Kā galvenos motivējošos faktorus mācīties vēsturi jaunieši ir nosaukuši stundās izmantotos mācību līdzekļus (36 reizes), skolotāja personību (34 reizes) un skolotāja attieksmi (28 reizes). Mācību metodes un mācību formas katra nosaukta 20 reizes, bet mācību saturs tikai 12 reizes.

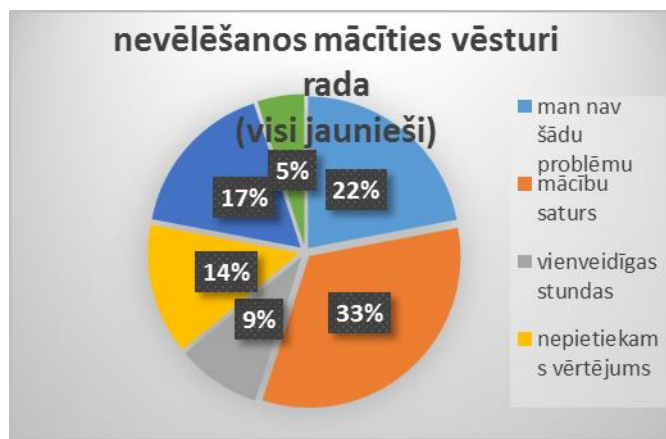

11.attēls. Visu jauniešu atbildes uz jautājumu, kas viņus motivē mācīties vēsturi

Jauniešu mācību līdzekļu izvēle ir izteikti vizuāla - audio un vizuālie materiāli, kartes, attēli. Tiek minētas arī prezentācijas, materiāli no interneta. Jaunieši vairs nevar mācīties vēsturi tikai no mācību grāmatas, vēstures stundās jāizmanto pēc iespējas plašāks vizuālo mācību līdzekļu klāsts, jo tie palīdz jauniešiem labāk uztvert un saprast vēsturi, palīdz to ilustrēt un „atdzīvināt” jauniešu prātos.

Kā mācīšanās motivāciju veicinošās metodes tiek minētas avotu analīze, tiesas sēde, diskusija un prāta vētra, no mācību formām - mācību ekskursija, pāru, individuālie un grupu darbi. Par nožēlu jāsecina, ka mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturs jauniešu uzskatos vismazāk veicina vēlmi mācīties vēsturi, jo tas ir ļoti plašs, tāpēc ir daudz jāzina un daudz jālasa, tiek minēts, ka saturs ne vienmēr ir interesants.

Atbildot uz pētījuma jautājumu, kādu pedagoģisko līdzekļu pielietojums veicinās mācību motivācijas pilnveidi Latvijas un pasaules vēstures stundās vidusskolā, diplomdarba autore, analizējot jauniešu anketu rezultātus, nonāk pie šādiem atzinumiem: mācību metodes (avotu analīze, tiesas sēde, diskusija, prāta vētra), tostarp mācību līdzekļi (audio un vizuālie materiāli, kartes, attēli, materiāli no interneta, prezentācijas), mācību formas (mācību ekskursija, individuālais darbs, pāru darbs, grupu darbs). Lai gan, analizējot pētījuma rezultātus, tika noskaidrots, ka mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturs neveicina jauniešu motivāciju mācīties vēsturi, zinošs, radošs, atsaucīgs, izpalīdzīgs un entuziastisks skolotājs, kas māca vēsturi un skaidro mācība priekšmeta saturu, jauniešiem rada interesi par vēsturi. Skolotājs, prasmīgi un mērķtiecīgi plānojot mācību procesu, savstarpēji kombinējot iepriekš minētās mācību metodes un formas, izmantojot daudzveidīgus mācību līdzekļus, rada iespējas jaunieša mācīšanās motivācijas veicināšanai Latvijas un pasaules vēstures stundās.

12.attēls. Visu jauniešu atbildes uz jautājumu, kas rada nevēlēšanos mācīties vēsturi

Jauniešu mācību līdzekļu izvēle ir izteikti vizuāla - audio un vizuālie materiāli, kartes, attēli. Tiek minētas arī prezentācijas, materiāli no internēta. Jaunieši vairs nevar mācīties vēsturi tikai no mācību grāmatas, vēstures stundās jāizmanto pēc iespējas plašāks vizuālo mācību līdzekļu klāsts, jo tie palīdz jauniešiem labāk uztvert un saprast vēsturi, palīdz to ilustrēt un „atdzīvināt” jauniešu prātos.

Kā mācīšanās motivāciju veicinošās metodes tiek minētas avotu analīze, tiesas sēde, diskusija un prāta vētra, no mācību formām - mācību ekskursija, pāru, individuālie un grupu darbi. Par nožēlu jāsecina, ka mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturs jauniešu uzskatos vismazāk veicina vēlmi mācīties vēsturi, jo tas ir ļoti plašs, tāpēc ir daudz jāzina un daudz jālasa, tiek minēts, ka saturs ne vienmēr ir interesants.

Atbildot uz pētījuma jautājumu, kādu pedagoģisko līdzekļu pielietojums veicinās mācību motivācijas pilnveidi Latvijas un pasaules vēstures stundās vidusskolā, diplomdarba autore, analizējot jauniešu anketu rezultātus, nonāk pie šādiem atzinumiem: mācību metodes (avotu analīze, tiesas sēde, diskusija, prāta vētra), tostarp mācību līdzekļi (audio un vizuālie materiāli, kartes, attēli, materiāli no internēta, prezentācijas), mācību formas (mācību ekskursija, individuālais darbs, pāru darbs, grupu darbs). Lai gan, analizējot pētījuma rezultātus, tika noskaidrots, ka mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturs neveicina jauniešu motivāciju mācīties vēsturi, zinošs, radošs, atsaucīgs, izpalīdzīgs un entuziastisks skolotājs, kas māca vēsturi un skaidro mācība priekšmeta saturu, jauniešiem rada interesi par vēsturi. Skolotājs, prasmīgi un mērķtiecīgi plānojot mācību procesu, savstarpēji kombinējot iepriekš minētās mācību metodes un formas, izmantojot daudzveidīgus mācību līdzekļus, rada iespējas jaunieša mācīšanās motivācijas veicināšanai Latvijas un pasaules vēstures stundās.

Secinājumi

1. Mācīšanās motivāciju skolēniem nosaka mācību motīvu raksturs, mācību nozīme katram skolēnam, skolēna mērķa sistēma un emocijas, kas rodas mācību procesā. Ja skolotājs palīdz skolēnam izvirzīt personiski svarīgus mācību mērķus, tad mācīšanās process skolēnam kļūst personiski nozīmīgs, un mācīšanās motivācija ir augsta.
2. Jaunība ir laika posms cilvēka dzīvē, kad jauniešs meklē savu identitāti un vietu dzīvē, domā par nākotni un nākotnes profesiju, ģimenes dibināšanu. Jauniešim par vadošo darbību kļūst mācību un profesionālā darbība. Mācības jauniešim ir līdzeklis, lai piepildītu nākotnes ieceres. Attieksme pret mācībām kļūst pozitīvāka, un mācīšanās motivācijā galveno vietu sāk ieņemt tie motīvi, kas saistīti ar jaunieša profesiju.
3. Mācot vēsturi, skolotāja pedagoģiskie līdzekļi ir mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturs, mācību metodes un mācību formas. Mācību priekšmeta saturs ir ļoti plašs, aptverot pasaules, Eiropas un Latvijas vēstures notikumus no aizvēstures līdz mūsdienām. Lai jaunieši varētu ne tikai papildināt zināšanas vēsturē, bet arī pilnveidot un attīstīt prasmes, iemaņas un attieksmes, kas nosauktas Latvijas un pasaules vēstures mācību priekšmeta standartā, vēstures stundās jāizmanto pēc iespējas daudzveidīgākas mācību metodes un mācību formas, kā arī jauniešim ir jābūt aktīvam mācību procesa dalībniekam.
4. Pētījuma gaitā tika noskaidrots, ka mācīšanās motivācija vēstures stundās jauniešiem tiks veicināta, ja stundā tiks izmantotas tādas mācību metodes kā avotu analīzes, tiesas sēdes, diskusijas un prāta vētras un tādas mācību formas kā mācību ekskursijas, individuālie darbi, pāru un grupu darbi. Mācīšanās motivācija tiks veicināta arī, ja stundās tiks izmantoti dažādi vizuālie uzskates līdzekļi, kas jauniešiem palīdz labāk uztvert un saprast vēsturi.
5. Pētījuma rezultāti apliecina, ka mācību priekšmeta „Latvijas un pasaules vēsture” saturs neveicina jauniešu motivāciju mācīties vēsturi. Mācību priekšmeta saturu jauniešiem skaidro skolotājs. Pētījums pierāda, ka zinošs, radošs, atsaucīgs, izpalīdzīgs un entuziastisks skolotājs jauniešiem rada interesi par vēsturi.

Literatūras un avotu saraksts

1. Aiaotsa, H., Kandimā, K., Kands, M., Keiva, I., Maripū, E., Maripū, I., Viļume, E. (2000). *Ceļā uz pagātnes izpratni. Meklējumi, versijas, idejas. Vēstures skolotāja rokasgrāmata.* Rīga: Zvaigzne ABC.
2. Alijevs, R. (1999). *Vidusskolēnu jaunrade mācībās.* Rīga: Raka.
3. Baltušīte, R. (2006). *Skolotāja loma mācīšanās motivācijā.* Rīga: Raka.
4. 4. Baumanē, K., Dūra, D., Irbīte, I., Mūrnieks, J., Smoļina, J., Tūna, A., Zelemene, D. (2005).
5. *Latvijas vēsture vidusskolā. Materiālu krājums par holokaustu skolēniem.* Rīga: Izglītības attīstības centrs.
6. Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., Markus, D., Skujiņa, V., Šalme, A. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca.* Rīga: Zvaigzne ABC.
7. Bernande, M. (2012). Jauniešu mērķtiecības attīstības kritēriji un rādītāji dzīvesdarbībā skolā. RPIVA 6. Starptautiskās konferences rakstu krājums *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā* (29.-31.03.2012.), 42.-48. lpp. Rīga: RPIVA.
8. Bernande, M. (2014). *Jauniešu mērķtiecības un sasniegumu veidošanās mijšakarības dzīvesdarbībā.* (Promocijas darbs, RPIVA, Rīga, Latvija).
9. Bikše, K. (2009, 26. februāris). Par mācīšanos un uzvedību. *Izglītība un Kultūra*, Nr. 8, 1., 13.- 16. lpp.
10. Briška, I. (2008). Development of student's values in pedagogical process. *Signum Temporis*, 1 (1), 78-88.
11. Geidžs, N. L., Berliners, D. C. (1998). *Pedagoģiskā psiholoģija.* Rīga: Zvaigzne ABC.
12. Gudjons, H. (2007). *Pedagoģijas pamatziņas.* Rīga: Zvaigzne ABC.
13. Hadfield, J., Domyei, Z. (2013). *Motivating Learning.* London and New York: Routledge.
14. Izglītības satura un eksaminācijas centrs. (2008). *Latvijas un pasaules vēsture. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs (1. variants).* Rīga: ISEC.
Pieejams:
http://visc.gov.lv/vispizglitiba/Saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/vesture_1_var_220508.pdf (Skatīts 29.12.2016. 10:29)
15. Jurgena, I. (2002). *Vispārīgā pedagoģija.* Rīga: Izglītības solī.
16. Kačkane, O. (2008). Pamatskolas skolēnu motivācija mācīties. Rēzeknes Augstskolas X ikgadējās maģistrantu zinātniski pētnieciskās konferences rakstu krājums *Pedagoģijas teorijas un mācīšanās process* (6.12.2008.), 39.—19. lpp. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

17. Kakteniece, L. (2008, 10. janvāris). Kādēļ zūd motivācijā mācīties? *Izglītība un Kultūra*, Nr. 1,1., 16. lpp.
18. Kāposta, I. (2012). Kompetenta mācīšanās - mācību procesa kvalitātes nosacījums un līdzeklis. RPIVA 6. Starptautiskās konferences rakstu krājums *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā* (29.-31.03.2012.), 147.-151. lpp. Rīga: RPIVA.
19. Krauze, S. (2014). Tiesa. Produktīva metode mācību procesā. *Skolas Vārds*, Nr. 19 (61), 12.- 13. lpp. Pieejams: [http://r19vsk.skolam.lv/allfiles/Skolas Vārds Nr 19 2014%20%281%29.pdf](http://r19vsk.skolam.lv/allfiles/Skolas_Vārds_Nr_19_2014%20%281%29.pdf) (Skatīts 30.12.2016. 17:20)
20. *Ministru kabineta noteikumi Nr. 281. 14. pielikums. Latvijas un pasaules vēsture. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts.* (21.05.2013). Ministru kabineta noteikumi. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=257229> (Skatīts 23.12.2016. 13:26)
21. Līce, M. (2010). Motivētas mācīšanās un sekmīguma dzīvesdarbībā mijšakarības. RPIVA 5. Starptautiskās konferences rakstu krājums *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā* (25.- 27.03.2010.), 183.-188. lpp. Rīga: RPIVA.
22. Malzuba, I. (2008). Motivēšana - darbs ar informāciju un cilvēkiem. *Skolotājs*, Nr. 5 (71), 75.-79. lpp.
23. Maļicka, J. (2004). *Piederības izjūta un mācību motivācija*. Rīga: Raka.
24. Markova, A. (1986). *Mācīšanās motivācijas veidošana skolēniem*. Rīga: Zvaigzne.
25. Maslo, E. (2003). *Mācīšanās spēju pilnveide*. Rīga: Raka.
26. Mežale, S. (2008). Motivācija un mācīšanās jeb Kā saglabāt interesi par „gaismas pili”. *Sociālais Darbinieks*, Nr. 1 (26), 37.-40. lpp.
27. Mola, I. (2009). Motivācija kā ceļvedis vidusskolēniem. *Skolotāja Almanahs*, Nr. 1, 28.-31. lpp.
28. *Ministru kabineta noteikumi Nr. 281. Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmeta standartiem un izglītības programmu paraugiem.* (21.05.2013). Ministru kabineta noteikumi. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=257229> (Skatīts 23.12.2016. 13:01)
29. Purēns, V. (2006). *Kā mācīt vēsturi*. Rīga: Raka.
30. Puškarevs, I. (2001). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Raka.
31. Ragaišyte, S. (2008). Problems which pupils face in school. *RPIVA IV Jauno zinātnieku konferences rakstu krājums* (04.12.2008.), 158.-162. lpp. Rīga: RPIVA.
32. Rubana, I. M. (2004). *Mācīties darot*. Rīga: Raka.
33. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
34. Špona, A. (2006). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: Raka.

35. Špona. A. (2008). Socio-pedagogical problems of modern students' attitude towards school. *Signum Temporis*, 1 (1), 10-17.
36. Špona. A., Brigmane, B. (2011). Mūsdienu skolēna pedagoģiskās vērtības. Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III kongresa un Letonikas IV kongresa rakstu krājums *Izglītība izaugsmei: pagātne, tagadne un nākotne* (24.-27.10.2011.), 73.-82. lpp. Rīga: Izglītības un zinātnes ministrija.
37. Štrodaha. D. (2009). Mūzikas skolu vijoļspēles 1.-4. klašu audzēkņu mācību motivācijas veidošanās. *RPIVA V Starptautiskās Jauno zinātnieku konferences rakstu krājums* (03.12.2009.). 166.-174. lpp. Rīga: RPIVA.
38. Valsts izglītības satura centrs. (2014). *Centralizēto eksāmenu vidējo rezultātu salīdzinājums 2012.-2014. (%)*. Rīga: Valsts izglītības satura centrs. Pieejams:
39. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/statistika/2014/dokumenti/!visi_sasn_3g.png
(Skatīts 12.12.2014. 11:50)
40. Zelmenis. V. (2000). *Pedagoģijas pamati*. Rīga: Raka.

1. pielikums. Anketa 10. -12. klašu skolēniem

ANKETA

Labdien! Lūdzu, atbildi uz anketas jautājumiem, apvelkot atbildes un komentējot tās, par mācīšanās motivāciju Latvijas un pasaules vēstures stundās. Tu vari apvilkt vairākas atbildes, atbildot uz vienu jautājumu!

Klase 10. 11. 12.

1. Kāds ir Tavs sasniegumu līmenis Latvijas un pasaules vēsturē? zems (1-3 balles)

vidējs (4-6 balles)   augsts (7-8 balles)   ļoti augsts (9-10 balles)

2. Vai Tev labprāt patīk mācīties Latvijas un pasaules vēsturi?

jā nē

3. Kas Tevi motivē mācīties Latvijas un pasaules vēsturi? No iekavās dotajiem atbilžu variantiem pasvītrot tos, kuri, tavuprāt, ir atbilstošākie. Vari pasvītrot arī visus atbilžu variantus!

mācību saturs : stundā apgūstamā mācību viela), jo _____

skolotāja personība (radošs, līderis, spēj aizraut, ir profesionālis sava mācību priekšmeta), jo _____

skolotāja attieksme pret skolēniem (draudzīgs, atsaucīgs, izpalīdzīgs, ieinteresēts stundā notiekošajā, vērtē skolēnus kā līdzvērtīgus sadarbības partnerus, ieklausās skolēnu teiktajā), jo _____

dažādas stundā izmantotās mācību metodes (diskusijas, debates, avotu analīzes, tiesas sēdes, prāta vētras), jo _____

dažādi stundā izmantotie mācību un uzskates līdzekļi (mācību grāmatas, enciklopēdijas, kartes, attēli, prezentācijas, audio un video materiāli, materiāli no interneta), jo _____

mācību formas (lekcijas, semināri, mācību ekskursijas, grupu darbi, pāru darbi, individuālie darbi), jo _____

cits variants _____

4. Kas Tev rada nevēlēšanos mācīties Latvijas un pasaules vēsturi? No iekavās dotajiem atbilžu variantiem pasvītrot tos, kuri, tavuprāt, ir atbilstošākie. Vari pasvītrot arī visus atbilžu variantus!

- man nav šādu problēmu, Latvijas un pasaules vēsturi vienmēr mācos ar interesi o mācību saturs (garlaicīgs, vienveidīgs, pārāk daudz politiskās un militārās vēstures jāapgūst, neatbilst 21. gadsimta jauniešu interesēm un vajadzībām, pārāk daudz jālasa, pārāk daudz informācijas jāapgūst),
jo _____
_____
- vienveidīgas un garlaicīgas stundas (tikai skolotājā stāstījums un darbs ar mācību grāmatu, konspekts),
jo _____
_____
- nepietiekami augsts vērtējums priekšmetā (jau iepriekš skaidrs, kāda būs atzīme, tāpēc negribas censties, lai kā mācītos, nekad nesanāk iegūt pietiekami augstu vērtējumu),
jo _____
_____
- mācību stundas jāstrādā tikai ar mācību grāmatu (garlaicīgi, vienveidīgi, nav intereses par stundā notiekošo, stundai nav pārsteiguma momenta, nav radošuma),
jo _____
_____
- skolotājā attieksme (neuzklausā skolēnus, vienaldzīgs, autoritārs, ir neiecietīgs pret kļūdām, smejas par skolēnu neveiksmēm),
jo _____
_____
- cits variants _____
_____

Paldies!